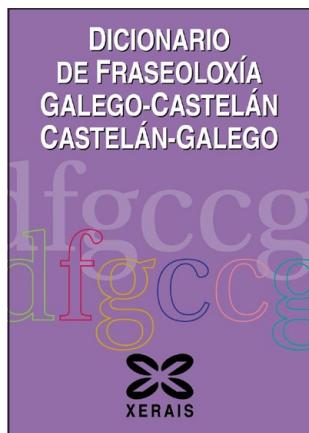

LÓPEZ TABOADA Carme e SOTO ARIAS, M.ª Rosario (2020). *Diccionario de fraseoloxía galego-castelán, castelán-galego*. Xerais: Vigo. ISBN 978-84-9121-776-3; XVI + 1190 páxs.

1. Dúas anécdotas fraseolóxicas para abrirmos este libro

Un amigo castelán, vai para corenta e seis anos, preguntoume en Ferrol cal era o significado da frase *Fulano morreu va buena*, que oíra aquel día na rúa e que o deixara coa boca aberta. A el soáralle esperpéntica pola contigüidade de *murió* con *buena*, coma se aquela morte trouxese felicidade a alguén (coma se quixese dicir *¡Deus o teña lonxe de nós!*), pero a naturalidade neutra, con que a dixeran un e a escoitaran outros, facíalle pensar que el non captara o verdadeiro significado. Non me estrañou, porque é a tradución local e case literal, de *Morreu vaiche boa*, variante sintáctica de *¡Vaiche boa que morreu!* e que significa simplemente «Xa hai bastante tempo que morreu». Este dicionario (no sucesivo, **DF GC CG-2020**) define así esta locución: «[Úsase, frecuentemente con valor

enfático, para indicar que pasou moito tempo con respecto a algo, ou que algo xa non ten remedio, ou que é difícil saber que pasou con algo ou alguén]. Xa hai moito tempo que pasou; hai moita distancia ou diferenza». E, se no lema engade estas variantes *Ía boa / Ir boa que / Vai boa (diso) / Vai(che) boa que, Vaiche boa (Vilaboa)*, no apartado de sinónimos ofrece estes catro: *Xa hai moito tempo que (pasou) / Sabe Deus / Onde vai que / Onde vai o conto/tempo* e no apartado das equivalencias castelás ofrece estas: *Hace mucho que; Hace un buen rato (que), Nunca más se supo. ¡Quien lo pillara! Sabe Dios. Vete tú a saber.*

Poucas semanas despois do sucedido que contei, fun eu o sorprendido, cando no xornal local lin este titular: *Serantes por el pie ayer en el Ayuntamiento*. Neste caso sospeitei que aquel *por el pie* debía ser un calco da locución galega *polo pé* co que viña significando que *case tódolos veciños [da parroquia] de Serantes* se foran manifestar diante do Concello de Ferrol por algo que consideraban inxusto. Quedei con aquela hipótese na cabeza ata que miña nai me lembrou que, cando se corta unha árbore polo pé, lévase todo e só se deixan na terra o couce e as raíces; así que, dito dunha comunidade de veciños, *polo pé* tiña que significar neste caso concreto que «case toda» a parroquia de Serantes se fora manifestar diante do Concello por algo que a todos traía incomodados e só quedarán na casa os veciños enfermos ou, como se di agora, con dificultades de mobilidade. Este dicionario, que vou comentar, ofrece este exemplo no que Neira Vilas fala dunha súa experiencia teatral: *A segunda vez puxemos unha obra que se chama 'Pancho de Rábade'. Veunos ver a aldea polo pé. Non cabían máis. É dicir, significa que viñeron case tódolos veciños da aldea.*¹

¹ E aínda hai no TILG [<http://ilg.usc.gal/TILG/gl/tilg>] outro exemplo do mesmo escritor: *Foi chegando xente. Mocidade, vellos, nenos... A aldea polo pé. Xerras de viño, pandeiretas, unha gaita*. Estas citas

Os fraseoloxismos galegos *¡Vaiche boa!* e *polo pé* coas súas verdadeiras equivalencias en castelán simbolizan os asuntos que afronta e clarifica este dicionario fraseolóxico bilingüe bidireccional (**DF GC CG-2020**). Calquera que veña a Galicia percibe que a fraseoloxía galega non só se oe cando falamos en galego: con moita frecuencia a fraseoloxía galega faise presente no castelán falado en Galicia, con incisos bilingües socialmente admitidos como cando, falando en castelán, alguén di literalmente que algo *no me dá *xeito* porque no léxico castelán non encontramos ningún substantivo semanticamente simétrico de *xeito* e quizais teríamos que dicir, como propón este dicionario, *no me las apaño*, *no le encuentro la manera*, *no le cojo el punto*, *no le cojo el truco* ou, xa moi diluído, *no me viene bien*, pero todos percibimos que non teñen ese toque híbrido de cordialidade e colorido do inciso **non me dá xeito* que todos en Galicia entendemos.

A fraseoloxía non sempre admite tradución literal e paralela, porque moitas veces é figurada. E, en moitos casos, tamén a figuración é diferente, como en *Vaiche boa!* ou en *polo pé*. Pola contra, no ámbito léxico palabras moi distintas designan a mesma realidade: *leite*, *leche*, *llet*, *lait*, *latte* teñen un visible parentesco, como o teñen no ámbito xermánico e eslavo, *milk*, *Milch* co ruso e ucraíno *Молоко* e só o euskera *esne* evidencia unha raíz exclusiva, pero, aínda así, todos son unha mesma unidade semántica. Séntese a respiración das linguas nestes detallíños.

demonstran que a locución *polo pé* non só se usaba en Ferrol, senón tamén a uns 170 km de Ferrol, en Gres (Vila de Cruces), de onde era Neira Vilas, autor desa cita. Hoxe sei que tamén a usou nas *Aventuras de Alberte Quiñoi* (1976) Manuel García Barros «Ken Keirades», que era de Berres (A Estrada), xa a 18 km da miña Moraña natal onde todos sabemos que *cortar un carballo polo pé* é baixalo enteiro, deixando só as raíces baixo o couce. Di Ken Keirades que no Domingo de Ramos os mociños levaban á igrexa ramos moi grandes. *O [ramo] que levaba [Alberte Quiñoi] aquil ano feguraba unha oliveira polo pé* [«enteira, completa»]. *Pra pasálo a dentro da ilesia meteulle o couce por diante, pro como a cabeza se enredaba na porta, por sere máis ancha que a entrada, houbo que axudarlle a entrar pra que pasara* (García Barros, 1972, p. 61). Ese *unha oliveira polo pé*, que significa «case enteira, completa», non é hipérbole: pode dar fe de que en Compostela, alá por 1960, no Domingo de Ramos os mozos das parroquias periféricas levaban a bendicir á Catedral ramos duns catro ou cinco metros de alto.

1.1. *Vaiche boa* neste *DF GC CG-2020* (sub voce *bo / boa*, pp. 80, 81 e 82)

GAL. col. *Á vaiche boa* *Ou quedar literalmente abandonados á vaiche boa nunha vila esquecida de La Rioja* (FB, CORGA).

■ Sen propósito, orde nin plan claro ou predeterminado; á súa sorte ► Ao **DEUS** dará.

CAST. *A la buena de Dios.*

GAL. col. *Era boa* • col. *Iría/sería boa* • col. *Vaiche boa* (*, Vilaboa*)! –*¿E non estará vostede enganado?*

–*Érache boa. Son dez, nin un máis nin un menos* (RE).

■ [Negación irón.; expresa con certa burla o desacertado dunha apreciación] ► Non **HA**, ho.

CAST. col. *¡Anda ya!* • col. *Buena es esta* • col. *De eso nada* • col. *Esta es buena* • col. *Estar aviado/bueno/fresco* • col. *La tienes clara.*

GAL. col. *Ía boa* • col. *Ir boa que* • col. *Vai boa* (*diso*) • col. *Vai(che) boa que* • col. *Vaiche boa* (*, Vilaboa*) *Deu unha volta por todo o arredor e tan só viu os carneiros. ¡O pastor ía boa, quen o collía!* (HG).

■ [Úsase, frecuentemente con valor enfático, para indicar que pasou moito tempo con respecto a algo ou que algo xa non ten remedio, ou que é difícil saber que pasou con algo ou alguén] Xa hai moito tempo que (pasou) ► Sabe **DEUS**; Onde **VAI** que; Onde vai o **CONTO/TEMPO**.

CAST. *Hace mucho que* • col. *Hace un buen rato (que)* • col. *Nunca más se supo* • col. *¡Quién lo pillara!* • col. *Sabe Dios* • col. *Vete tú a saber.*

GAL. col. *Vaiche boa! D'entón a hoxe... ¡vaiche boa!* (PL, TILG).

■ Haber moita distancia ou diferenza ► Nin **PUNTO** de comparación.

CAST. col. *Dónde va (a parar)* • Ni punto de comparación.

1.2. *Polo pé* neste *DF GC CG-2020* (sub voce *pé*, p. 522)

GAL. col., loc. *Polo pé* *A segunda vez puxemos unha obra que se chama «Pancho de Rábade». Veunos ver a aldea polo pé. Non cabían máis* (NV).

■ [A fr. gal. presenta un uso fig., en paralelo a 'cortar polo pé unha árbore', de tal forma que vai toda, sen quedar nada].

CAST. *Al completo* • *En pleno.*

Ben mirado, cando se corta unha árbore, queda o coto e as raíces: entendo que cando dicimos que *había ó pé de mil persoas* é que eran case 1000. Cando falamos ou escribimos, combinámo-las palabras para que expresen o que pensamos e queremos dicir. Pero hai palabras que xa veñen de vello combinadas de maneira estable con outras, coma as uvas que veñen da viña en acios. Acontece coas palabras algo parecido ó que acontece cando nós nos asociamos a persoas que teñen intereses ou gustos semellantes ós nosos:

realizamos con maior eficacia unha actividade deportiva, social, cultural, política ou económica, que nos é común, de xeito que ese grupo fai máis visible e expresa mellor unha faceta peculiar da nosa personalidade, aínda que non sexa a predominante. E coas palabras pasa igual: que, cando o verbo *ir*² ou a preposición *por* se asocian de maneira estable con outras (*boa* ou *pé*), é dicir, cando forman un fraseoloxismo (*vaiche boa*, *polo pé*), ademais do que significan o adxectivo *boa*, ou o substantivo *pé*, adquiren significados peculiares dese xuntoiro e, en moitos casos, o significado conxunto xa non é a suma dos significados ordinarios dos compoñentes senón algo novo e distinto. Iso é a *fraseoloxía*.

Pero fraseoloxismos como *¡Vaiche boa!* e *polo pé* (que agora vemos nos dicionarios) danse a centos e todos están xa nas nosas cabezas, porque os aprendemos escoitando os nosos pais e veciños. E, como comunidade bilingüe, estamos afeitos a vivir traducindo dunha lingua para outra e aprendendo de oído e en contexto un rico repertorio de matices que agora empezan a aparecer nos dicionarios. E, se hoxe puidese consultar neste **DF GC CG-2020** as variantes do lema **bo / boa** (pp. 80–83) aquel meu amigo castelán, que hai corenta e seis anos oíu en Ferrol *murió va buena*, non tería dúbidas para deslinda-la fértil polisemia do verbo *ir* cando se asocia co adxectivo **bo / boa**.

E na parte castelán-galego, no tema *Dios*, (p. 865 b) aínda aparece á *vaiche boa* como sinónimo de *a la buena de Dios* (cos verbos *dejar* e *quedar*) significando «á súa sorte» ou «sen propósito, orde nin plan claro determinado» en textos coma estes: *Porque te habían dejado a la buena de Dios y no podías consolarte. // Un pequeño enjambre de chabolas de ladrillo rojo, alzadas a la buena de Dios sobre un campo de espigas*.

2. As autoras presentaron na TVG o *DFG-2008* un precedente visible deste dicionario fraseolóxico bilingüe (*DF GC CG-2020*)

Este dicionario fraseolóxico de XVI+1190 páxinas é farturento en información fraseolóxica, pero hermético no aspecto persoal: non hai unha soa nota que permita saber algo das autoras, catedráticas de lingua e literatura galega na Coruña. Pero os lectores deben saber que no 2008 xa publicaran o monolingüe *Dicionario de fraseoloxía galega* (Xerais: Vigo [XX + 650 páxs.]), que de aquí en diante citarei como *DFG-2008*.

Daquel primeiro dicionario fraseolóxico monolingüe do 2008 cómpre lembrar que tivo inmediata recensión de Xosé María Gómez Clemente (da Universidade de Vigo) en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 10, 2008, 284–287. As persoas interesadas poden lela neste enlace [<http://www.cirp.es/pub/docs/cfg/cfg10.pdf>]. E posteriormente en decembro do 2010 na TVG foi obxecto de dúas visitas do microespazo *Ben falado!* emitido pola TVG (cap. 378 e 379) nas que as propias autoras presentan ante a cámara aquela súa obra e que as persoas interesadas poden reproducir tamén nas ligazóns que agora indico:

² Sorpréndeme que en galego o verbo *ir* entre en moitas locucións galegas, competindo incluso co verbo *ser*. Se cadra, disto habería que deducir algunha conclusión da psicolingüística social dun pobo con tradición emigrante.

Táboa 1. Episodios nos que se presentou o *DFC-2008* na TVG.

¡BEN FALADO! 378 TVG	Emisión 1-12-2010	<i>Dicionario de Fraseoloxía Galega. 1</i> Se mirasen a fraseoloxía verían que a proximidade do galego e do castelán moitas veces é superficial. Fraseoloxía: «facerlle o amor a unha moza», «vai a durmir», «o aforro do pirixel», «de min a ti». [http://benfalado.gal/entrada/2339] [118 reproducións a 8.10.2022]
¡BEN FALADO! 379 TVG	Emisión 2-12-2010	<i>Dicionario de Fraseoloxía Galega. 2</i> Fraseoloxía: «o primeiro millo é dos paxaros», «a primeira dos gorriós, a segunda dos homes bos». A fraseoloxía é a gama de cores da lingua galega e o <i>Dicionario de Fraseoloxía Galega</i> reúne boa parte da gama de cores da lingua galega. [http://benfalado.gal/entrada/2343] [84 reproducións a 19.10.2022]

Por certo, a presentación destoutro *Dicionario de fraseoloxía galego-castelán castelán-galego* para o gran público chegou no *Luar* (un programa de variedades que se mantén dende hai 30 anos na máxima audiencia da TVG en Galicia, pero tamén entre os emigrantes galegos dispersos polo mundo): foi o venres 12.2.2021 pola noite (1:29 – 1:36 hora e minutos do programa) onde M.ª Rosario Soto Arias presentou este *Dicionario* en diálogo co histórico presentador Xosé Ramón Gayoso e compartindo espazo con Tanxugueiras, Mocedades e King Africa [<https://www.crtvg.es/tvg/a-carta/luar-1249-4802434?t=5375>]. X. R. Gayoso levou a entrevista preguntando case sempre por refráns, pero, en calquera caso, é un fito a presentación dun dicionario fraseolóxico nun programa televisivo dese formato e dese nivel de audiencia.

3. Estrutura deste Dicionario (*DF GC CG-2020*)

O *DF GC CG-2020* é só dicionario. Ábrese cunha introdución de 16 páxinas (numeradas en romanos) que dan indicacións para a consulta (I-III); unha mostra práctica da información que ofrece (IV); abreviaturas utilizadas (V); referencias bibliográficas galegas (VI-IX), referencias bibliográficas en castelán (IX-X); siglas dos autores das citas en galego (XI-XII); siglas dos autores das citas en castelán (XIII-XVI).

A parte *galego-castelán* do dicionario enche as páxinas 1–718 e a parte *castelán-galego* enche as páxinas 721–1190 (é dicir, unhas 469): quere dicir que a parte galego-castelán representa o 60% da obra.

Tipografía. Neste Dicionario, coma nos mellores, existe e mantense unha rigorosa disciplina tipográfica que axuda a identificar, xa a simple vista, o tipo de información que ofrece en cada lugar. **Clave** ou palabra de maior peso semántico: encabeza cada entrada ou grupo de entradas en negriña vermella. **Entrada** en vermello, precedida de **GAL** ou **CAST** segundo corresponda; precedida de punto redondo. **Sinónimos**, a continuación e tamén en vermello e precedidos de punto redondo vermello. **Exemplo de uso**, a continuación e en cursiva con clave que indica a procedencia ou autor citado.

Definición en parágrafo á parte precedida de punto cadrado en vermello. **Remisión a outra entrada:** tras unha frecha triangular vermella despois da definición. **Equivalentes na outra lingua.** En parágrafo á parte, en vermella e precedidos de **GAL** ou **CAST** segundo corresponda.

Tres símbolos en vermello axudan a deslindar visiblemente o tipo de material que está estibado a continuación deles:

		
Significado, definición	Variante ou sinónimo	Remisión a outra entrada

Ben, pois este libro de 1190 (+XVI) páxinas certifica, deslinda, compara e ilumina milleiros de combinacións fixas de palabras (que chamamos *fraseolóxicas*), porque son frases ou combinacións fixas de palabras, que usamos e repetimos cun significado preciso (non sempre suma dos significados dos compoñentes), nunha situación precisa e cunha intención precisa e que, por seren anónimas e consabidas, son patrimonio común dos falantes. A equivalencia semántica entre unidades de dúas linguas diferentes é a rica novidade deste *DF GC CG-2020*, porque emparella unidade por unidade fraseoloxismos das dúas linguas (galego e castelán).

Neste dicionario está todo ordenado pola clave (é dicir, o primeiro substantivo que apareza; ende non, o verbo, adx. ou adv.) de xeito que podemos dar no instante coa peza que buscamos dese marabilloso tesouro mental que os nosos devanceiros nos deixaron en herdo comunal.

Aquí só citarei algúns exemplos, pero as persoas que consulten este libro verán a calidade e a magnitude do tesouro estilístico que recibimos das nosas nais e avoas, dos nosos pais e avós; verán que o galego que herdamos permítenos falar con precisión e con arte propia, do mesmo xeito que o castelán tamén permite falar con arte e precisión: as dúas, con conciencia e con vontade de estilo.

3.1. Algunhas ilustracións galego-castelán

Presentarei agora 70 equivalencias bilingües deste dicionario que mostran semellanzas e diferenzas na forma en que o mesmo concepto se expresa en galego e en castelán e como está expresado tamén nas dúas partes do dicionario.

Imaxes 1 a 6. Fragmentos da entrada *boi*

GAL. col. (Andar) coma o boi • col. Andar paseniño coma boi de Laiño • col. Máis tranquilo ca un boi de pedra • col. Máis calma ca un boi de Laiño *Con máis calma que un boi de Laiño* (DL, TILG).

■ [Pondera a lentitude e/ou a pachorra] ► Andar a PASO de boi.

CAST. col. (Andar) a paso de tortuga • col. (Lento) como un caracol • col. Más lento que el caballo del malo.

GAL. col. *Nin boi nin vaca* –Como che sentou? Alegrá-cheste, enfadácheste?

–Nin boi nin vaca.

■ [Expresa indiferenza] Nin unha c. nin a outra ► Nin VACA nin boi.

CAST. col. Ni chicha ni limoná/limonada • col. Ni frío ni calor.

GAL. loc. Onde pisa o boi *Deixamos tamén constancia do (...) desprezo que lles suscitaban os labregos, os que sempre «andan por onde pisa o boi»* (LOU, CORGA).

■ A terra, en oposición ao mar ou ao aire ► TERRA firme.
CAST. Tierra firme.

GAL. (Ter un corazón) coma un boi *Non importa que un teña un corazón coma un boi, hai cousas do alén que impoñen...*

■ Ser de ánimo moi esforzado; ser valente e aguerrido.

CAST. (Fuerte) como un toro (bravo) • (Tener) corazón de león.

GAL. Onde irás, boi, que non ares? –*Largarme para as Américas.*

–¡Boh! ¡Onde irás boi que non ares! (HP, CORGA).

■ [Interrogación retórica; indica que aquel que naceu para traballar, aínda que cambie de lugar, non escapa do seu destino].

CAST. ¿Dónde vas a ir que más valgas?

GAL. col. Saber con que bois ara/labra *Estaría eu bo deixándome guiar por ti; pero ben certo é que sei con que bois aro* (MO, TILG).

■ Coñecer ben a natureza das p. con quen se trata ou das c. con que se trata ► Saber con que GANDO labra.

CAST. col. Conocer el paño/el terreno que pisa/las uvas de su majuelo • col. Saber con qué buey(es) ara.

Imaxe 7. Fragmento da entrada *pé*

GAL. col. Ter de pé na boca do estómago *Téño de pé na boca do estómago, non o podo soportar.*

■ Resultar antipático, experimentar noxo cara a alguén.

CAST. col. No entrarle de los dientes adentro • col. Tener atragantado/entre ceja y ceja.

3.2. Algunhas ilustracións castelán-galego

Imaxe 8. Fragmento da entrada *escama*

Escama

CAST. col., loc. (Andar) con la escama • col., loc. Dar/venir la escama *No las tuve todas conmigo y seguí con la escama* (RSM, CORDE).

■ (Estar) con inquietude ou receo; recear.

GAL. col. (Andar) coa mosca detrás da orella • col. Dar mala espiña • col. Non dar boa espiña.

Imaxe 9. Fragmento da entrada *greña*

Greña

CAST. col. (Andar) a la greña *¿Por qué siempre acabáis a la greña con la política?* (IH, CREA).

■ Pelexar ou pelexando.

GAL. col. (Andar) a escantillón/ás rifas/ás turras.

Imaxe 10. Fragmentos da entrada *morada/-o*

CAST. col. Pasarlas moradas *Parece que en la guerra las pasó moradas* (R. Gil, CREA).

■ Sufrir dificultades, contrariedades.

GAL. col. Pasalas crúas/estreitas/negras/rabudas/tesas • col. Pasar as súas/moitás.

CAST. col. Ponerse morado *Pero nos pusimos morados también, venimos con dos kilos de más* (O, CREA).

► Ponerse TIBIO.

GAL. col. Comer coma un abade/crego/frade • col. Encher as peles • col. Levar unha farta • col., loc. Meter peixe a bordo • col., loc. (Poñerse) coma un pancho/un rulo.

Imaxe 11. Fragmento da entrada *morir*

- CAST.** col. *Que me caiga (aquí) muerto/me muera (aquí mismo)/me quede muerto Si miento que me muera aquí mismo* (PG, CORDE).
- [Expr. de xuramento para ponderar a veracidade do que se di] ► *Que me parta un RAYO.*
- GAL.** col. *Ainda adoeza (coma os cans da rabia) • col. Ainda eu cegue/morra • col. Córame o demo/un cuzo • col. Léreme xuncras • col. Que caia morto (aquí mesmo/no sitio) • col. Que me caian os dentes (un a un)/me falte o de arriba/non chegue máis á casa (como/se)/non vexa máis a luz/o demo me leve.*

Imaxe 12. Fragmento da entrada *mueble*

- CAST.** col. *Como un mueble No decía nada, no hacía el menor ruido. Era como un mueble* (SP, CORPES).
- [Pondera a pasividade].
- GAL.** col. *Coma pedra na poza/unha estoa • (Estar) no mundo por estar/por ver andar/porque ten que haber de todo • col., loc. Coma un cesto de corras/coma unha ovella atada a unha silva.*

Imaxes 13 e 14. Fragmentos da entrada *sol*

- CAST.** *A sol puesto • Al caer/ponerse el sol A sol puesto y todo se le pueden sacar unos cuartos a la manivela* (AG, CORDE).
- *Á última hora da tarde, cando se vai facendo noite.*
- GAL.** *Á baixadiña do sol • Ao anoitecer/axexo/atardecer • Ao caer da noite/da tarde/do día • Ao escurecer/poñerse o sol/sol posto/solpor.*

- CAST.** *Al salir el sol Era un sábado. Y al salir el sol, la noticia ya estaba en cada casa* (P, CREA).
- *Ao amencer.*
- GAL.** *Ao raia o sol.*

Imaxe 15. Fragmento da entrada *gota*

- CAST.** col. *Sudar la gota gorda Todos sudaban la gota gorda* (FA, CREA).
- *Pasar moita calor.*
- GAL.** *Suar a fio.*

Imaxes 16 e 17. Fragmentos da entrada *temblar*

- CAST.** col. *(Como) para echarse a temblar • col. De echarse a temblar La retahíla de destinos que tuvo el gachó es para echarse a temblar* (CPM, CREA).
- [Valor pond.; dise daquilo que asusta, asombra e/ou preocupa].
- GAL.** col. *De agárrate • col. De árdelle o eixe.*

- CAST.** col. *Mirar cómo tiembla –Me las pagarás. –¡Huy! Mira cómo tiembla.*
- *Non ter ningún medo.*
- GAL.** col. *(Ter) tanto medo coma o bispo aos cregos/o lobo á(s) cabra(s).*

4. Mostra bidireccional de equivalencias fraseolóxicas neste *DF GC CG-2020*

Táboa 2.

Este cadro pretende facer visibles de maneira esquemática as semellanzas e diferenzas entre as dúas partes do dicionario, deixando ó lector ou lectora as conclusións.

O símbolo & indica que os fraseoloxismos que seguen son sinónimos que están nesa entrada ou noutra parte do dicionario.

Obsérvese que as dúas partes do Dicionario non pretenden ser rigorosamente simétricas e que, neste cadro, por razóns de espazo, unicamente confronto os lemas, sen as definicións e sen os exemplos de uso.

GALEGO	CASTELÁN		CASTELÁN	GALEGO
<i>a callón ~ eito ~ pracer ~ presas ~ rego cheo ~ regos; ás cheas; ás enxurradas</i>	<i>a raudales</i>	1	<i>a boca de jarro ~ a boca jarro / a quemarropa</i>	<i>a boca de cano ~ a pela corpo ~ a queimarroupa & de cachete / romplón; de golpe / improviso</i>
<i>a cortesía do galego</i>	<i>la de la vergüenza</i>	2	<i>a raudales / a chorros / mares / ríos</i>	<i>a callón ~ eito ~ pracer ~ presas ~ rego cheo ~ regos; ás cheas; ás enxurradas / a fio-picho; en fontes</i>
<i>a pela corpo</i>	<i>a boca de jarro ~ a boca jarro / a quemarropa</i>	3	<i>acabado de + inf.; (adx.)+de tres/sete días / recién nacido</i>	<i>acabado de nacer</i>
<i>a bafar / enfeitizar / ver unha meiga; fadar mal unha meiga</i>	<i>echar el mal de ojo / ver unha meiga / fadar mal unha meiga</i>	4	<i>al retortero / de Herodes a Pilatos</i>	<i>da roda para piola & de carriandola / na avanzada / retecaguete/ en roda (viva) / como un sarillo</i>
<i>acabado de nacer</i>	<i>recién nacido</i>	5	<i>arder en deseos de / desear con locura / morirse de ganas por</i>	<i>ferverlle o corpo por & arder ~ morrer coa gana ~ ferverlle o corpo por</i>
<i>agardar a que as galiñas mexen ~ teñan dentes</i>	<i>esperar sentado</i>	6	<i>asarse / cocerse los pájaros</i>	<i>arder as meigas & asarse~ caer os paxaros / caer as aves do ceo / caer o paxaro morto / quentar coma o lume</i>
<i>andar niso</i>	<i>estar en ello</i>	7	<i>Así Dios me salve! Como hay Dios en el cielo! Que me maten!</i>	<i>¡Así eu medre (e luza! & Así Deus me dea/ leve/salve Así teña o ceo seguro! Léveme Deus se... Que me leve Xudas. / ser tan certo como que hai que morrer / (Tan certo) como (que) agora é de día</i>
<i>andarlle a roda ó dereito ~ ben a roda</i>	<i>ir bien las cosas ~sobre ruedas ~ viento en popa</i>	8	<i>¡Ata ~ Deica logo!</i>	<i>¡Hasta dentro de un rato!</i>

<i>arder as meigas</i>	<i>asarse /cocerse los pájaros</i>	9	<i>botar unhas boas nespras</i>	<i>poner a caldo & de volta e media /que non hai por onde collelo</i>
<i>¡Así eu medre (e luzu)!</i>	<i>¡Así Dios me salve! ¡Como hay Dios en el cielo! ¡Que me maten!</i>	10	<i>coger el tranquillo</i>	<i>collerlle o tintimán / tranganillo</i>
<i>ata os nenos saben</i>	<i>lo saben los chinos</i>	11	<i>cogerle el tranquillo</i>	<i>collerlle o tintimán ~ tranganillo & collerlle o aire; collerlle o aquel ~ tempero~ tranganillo ~ darlle co doile</i>
<i>atoparlle o teto á vaca</i>	<i>encontrar un filón de oro</i>	12	<i>como ~ hecho una cuadra ~ leonera</i>	<i>coma o cortello dos porcos ~un cortello; coma ~ feito unha corte</i>
<i>¡Bótalle terra (e plántalle un piñeiro)!</i>	<i>¡Échale un galgo!</i>	13	<i>como un gato (montés) un puercoespín / una lija / hecho un puercoespín / huraño como un lobo estepario / más áspero que un cardo</i>	<i>coma un toxo bravo / máis esgueiro ca un toxo (arnal); & coma un toxo, máis arisco ca un toxo (arnal); máis xoto ca un espiño</i>
<i>botar / tirar por terra</i>	<i>dar en tierra con / echar abajo ~</i>	14	<i>como una cuba / como un cerdo</i>	<i>coma un pekello & andar cos pés redondos / coma un bocoi ~ un cesto ~ un coiro ~ un congro ~ un odre ~ un pekello ~ unha cabra ~ unha cota ~ unha cuba ~ unha pelica ~ unha prea ~ unha uva coa esquerda á fronte ~ na mula ~ na trenla~unha uva; estar coa esquerda á fronte ~ na mula ~ na trenla; facer todo nunha viaxe para non volver dúas veces; levar boa carrada ~ unha areíña; máis cheo de viño ca un odre; mollado coma a lama; mollar os pés; non sabela mexar.</i>

<i>cando a cortiza vaia ó fondo</i>	<i>cuando las gallinas meen ~ las ranas crient pelo</i>	15	<i>cuando las gallinas meen ~ las ranas crient pelo</i>	<i>cando a cortiza vaia ó fondo ~ as galiñas mexen ~ as galiñas teñan dentes ~ as ras boten pelo</i>
<i>chorarlle os nenos</i>	<i>pegársele el arroz</i>	16	<i>dar en tierra con / echar abajo ~</i>	<i>botar ~ tirar por terra & botar polo chan; botar por terra; & darlle o toleón; darlle un siroco; darlle a ~ unha toleada</i>
<i>collerlle o tintimán ~ tranganillo</i>	<i>cogerle el tranquilo</i>	17	<i>darle la vena ~ la venada ~ la ventolera</i>	<i>darlle unha tolada & dar nunha teima; darlle o teo; metérselle unha vea (na cabeza); ter lúas; virlle o quero; virlle o ramo (de loucura)</i>
<i>coma (o) pelo do ovo ~ dun ovo / coma o perexil</i>	<i>de mírame y no me toques/ como si fuera de porcelana</i>	18	<i>darle un patatús</i>	<i>darlle un testavao</i>
<i>coma o cortello dos porcos / coma ~ feito unha corte</i>	<i>como ~ hecho una cuadra ~ leonera</i>	19	<i>(persona) del quiero y no puedo</i>	<i>marqués de cágalle o boi no arado; señorito de caldo á merenda (e papas á cea) ~ do cu colorado</i>
<i>coma un pelello</i>	<i>como una cuba / como un cerdo</i>	20	<i>de mírame y no me toques/ como si fuera de porcelana</i>	<i>coma (o) pelo do ovo ~ dun ovo / coma o perexil</i>
<i>coma un toxo bravo / máis esgueiro ca un toxo (arnal)</i>	<i>como un gato (montés) un puercoespín / una lija / hecho un puercoespín / huraño como un lobo estepario / más áspero que un cardo</i>	21	<i>de rechupete</i>	<i>pegarse ás tripas; (saber) a caldo de galiña /-que gorenta ~ que rabia</i>
<i>coser para fóra, moer por fóra</i>	<i>hacer la calle / poner los cuernos</i>	22	<i>Donde va (a parar). Ni punto de comparación</i>	<i>Vaiche boa! & Con diferenza; nin/sen comparación; Onde imos comparar!</i>

<i>da roda para piola</i>	<i>al retortero / de Herodes a Pilatos</i>	23	<i>dormir como un tronco / una piedra</i>	<i>durmir coma un pelouro</i>
<i>darlle un testavao</i>	<i>darle un patatús</i>	24	<i>Échale un galgo!</i>	<i>¡Bótalle terra (e plántalle un piñeiro)! & Tócalle o corno que vai para a feira. Agora asubíalle ó merlo ~ aturúxalle ao rabo ~ bótalle unha area de sal ~ cíncale os dentes no rabo ~ mira para onte ~ papas na ola ~ pintaio de verde ~ xa foi, Marica, non chores.</i>
<i>darlle unha tolada</i>	<i>darle la vena ~ la venada ~ la ventitera</i>	25	<i>echar el mal de ojo / ver unha meiga / fadar mal unha meiga</i>	<i>abafar /enfeitizar / ver unha meiga; fadar mal unha meiga & botar a ollada ~ (o) mal de ollo ~ unha mala fada; parecer que o viu unha meiga</i>
<i>derriba /por riba/ encima de mel filloas</i>	<i>miel sobre hojuelas</i>	26	<i>en cueros ~ pelota picada</i>	<i>en pelico ~ en porrancho & en cirolas, en coiro(s); en pelico; á escarola</i>
<i>durar coma a neve febreiriña</i>	<i>tormenta de verano</i>	27	<i>encontrar un filón de oro</i>	<i>atoparlle o teto á vaca</i>
<i>durmir coma un pelouro</i>	<i>dormir como un tronco /una piedra</i>	28	<i>esperar sentado</i>	<i>agardar a que as galiñas mexen ~ teñan dentes & agardar -esperar no ceo; agardar / esperar sentado; espera dereito, que podes cansar; mandar aviso as moscas.</i>
<i>¿E logo?</i>	<i>¿Y eso?</i>	29	<i>estar en ello</i>	<i>andar niso</i>
<i>e máis ninguén</i>	<i>y nadie más</i>	30	<i>estar en los huesos</i>	<i>ser pel e ósos & contárselle os ósos / non ter máis ca ósos / quedar no óso limpo / que dar nos ósos/ ser todo ósos ~ un feixe de ósos ~ un saco de ósos</i>

<i>en pelico ~ en porrancho</i>	<i>en cueros ~ pelota picada</i>	31	<i>facelas Deus e pagalas Cristo</i>	<i>pagar justos por pecadores</i>
<i>e todo o que non cabe no saco</i>	<i>Y toda la pesca / (todas) esas cosas</i>	32	<i>hacer la calle / poner los cuernos</i>	<i>coser para fôra & moer por fôra / andar de fulana /</i>
<i>ensarillar</i>	<i>liarla</i>	33	<i>hervirle la sangre / no cocérsele el pan</i>	<i>non llas / lle cocer o corpo ~ non lle cocer no corpo /non lle cocer o forno & ferver ~ proer o sangue</i>
<i>estar á miñoca; máis pobre ca as miñocas; coma as arañas ~ratas</i>	<i>más pobre que las ratas</i>	34	<i>importar un farrapo de gaita, un fento, un figo</i>	<i>sudarle el rabo & importar un farrapo de gaita ~ un fento ~ un figo</i>
<i>estar para ir a Conxo</i>	<i>(estar) loco de atar /de la vida</i>	35	<i>ir bien las cosas ~sobre ruedas; ir ~ marchar sobre ruedas ~ ir viento en popa</i>	<i>andarlle a roda ó dereito ~ ben a roda & ir como pola man ~ como unha seda / ser todo mel</i>
<i>ferverlle o corpo por</i>	<i>arder en deseos de / desear con locura / morirse de ganas por</i>	36	<i>irse por el otro lado</i>	<i>ir pola garganta pequena ~ pola gorxa do aire ~ polo camiño vello</i>
<i>Hasta dentro de un rato</i>	<i>Ata ~ Deica logo</i>	37	<i>Jesús, María y José!</i>	<i>¡Xesús, María e Xosé (canto máis vai, peor é)! & (cando alguén esbirra) ¡Deus te axude!</i>
<i>importar un farrapo de gaita, un fento, un figo</i>	<i>sudarle el rabo</i>	38	<i>jugarse el pellejo, el pescuezo, la piel</i>	<i>xoga-la pel & deixar cortar a man dereita; poñer ~ xogar o pescozo</i>
<i>ir pola garganta pequena ~ pola gorxa do aire ~ polo camiño vello</i>	<i>irse por el otro lado</i>	39	<i>la de la vergüenza</i>	<i>a cortesía do galego & a vergonza do galego</i>
<i>levar unha boa foda</i>	<i>llevarse un buen palo</i>	40	<i>liarla</i>	<i>ensarillar & armala; armar ~ facer unha boa; armarse boa; cargar o carro; enlevar a madeixa; montarse unha (boa) rebuldaina</i>

<i>marqués de cágalle o boi no arado; señorito de caldo á merenda (e papas á cea) ~ do cu colarado</i>	<i>(persona) del quiero y no puedo</i>	41	<i>(estar) loco de atar /de la vida / de remate</i>	<i>estar para ir a Conxo & cabra cega; estar tolo de remate; ser un tolo desfeito /rematado</i>
<i>matar o corpo a traballar</i>	<i>partirse el pecho / (trabajar) como un bestia ~ burro ~ esclavo</i>	42	<i>lo mismo dá / tanto da</i>	<i>pouco máis ten</i>
<i>nenos de berce / colo</i>	<i>niño de pecho / teta/ pañales</i>	43	<i>lo saben los chinos</i>	<i>ata os nenos saben</i>
<i>nin arre nin xo, nin fede nin cheira; nin mel nin fel</i>	<i>ni va ni viene</i>	44	<i>llevarse un buen palo</i>	<i>levar unha boa foda</i>
<i>nin que o vise a negra o</i>	<i>ni que lo viese un tuerto</i>	45	<i>Mal rayo me ~ te ~ le parta (si)!</i>	<i>Que me coma o demo ~ me parta un raio/que unha chispa me coma (se)</i>
<i>ninguén que vai pra ningures</i>	<i>un don nadie</i>	46	<i>manzana de Adán</i>	<i>nó da gorxa</i>
<i>niño de ratos</i>	<i>olla de grillos</i>	47	<i>más pobre que las ratas</i>	<i>estar á miñoca; máis pobre ca as miñocas; coma as arañas ~ratas</i>
<i>nó da gorxa</i>	<i>manzana de Adán</i>	48	<i>Menos lobos (, Caperucita)!</i>	<i>¡Quítalle toros ao congro!</i>
<i>non llas / lle cocer o corpo ~ non lle cocer no corpo /non lle cocer o forno</i>	<i>hervirle la sangre / no cocérsele el pan</i>	49	<i>miel sobre hojuelas</i>	<i>derriba /por riba/ encima de mel filloas</i>
<i>non ser mel nin fel</i>	<i>no ser ni carne ni pescado / ni chicha ni limoná</i>	50	<i>ni que lo viese un tuerto</i>	<i>nin que o vise a negra</i>
<i>non ser un nó cego</i>	<i>no tener un pelo de tonto</i>	51	<i>ni va ni viene</i>	<i>nin arre nin xo, nin fede nin cheira; nin mel nin fel</i>
<i>os seus teres que veres</i>	<i>sus más y sus menos</i>	52	<i>niño de pecho / teta/ pañales</i>	<i>nenos de berce / colo</i>

<i>pagar justos por pecadores</i>	<i>facelas Deus e pagalas Cristo</i>	53	<i>no entrarle de los dientes a dentro / tener atragantado / tener entre ceja y ceja</i>	<i>ter de pé na boca do estómago</i>
<i>pegarse ás tripas; (saber) a caldo de galiña /~que gorenta ~ que rabia</i>	<i>de rechupete</i>	54	<i>no ser ni carne ni pescado / ni chicha ni limoná</i>	<i>non ser mel nin fel</i>
<i>poner a caldo</i>	<i>botar unhas boas nespras</i>	55	<i>no tener un pelo de tonto</i>	<i>non ser un nó cego</i>
<i>pouco máis ten</i>	<i>lo mismo dá / tanto da</i>	56	<i>olla de grillos</i>	<i>niño de ratos</i>
<i>Que me coma o demo ~ me parta un raio ~ unha chispa me coma (se)</i>	<i>Que me parta un rayo, (si)</i>	57	<i>partirse el pecho / (trabajar) como un bestia ~ burro ~ esclavo</i>	<i>matar o corpo a traballar</i>
<i>¡Quítalle toros ao congro!</i>	<i>¡Menos lobos (, Caperucita)!</i>	58	<i>pegársele el arroz</i>	<i>chorarlle os nenos</i>
<i>sen traza nin xeito ~ sen xeito nin dereito</i>	<i>sin orden ni concierto</i>	59	<i>¡Que me parta un rayo, (si)...!</i>	<i>¡Que me coma o demo ~ me parta un raio ~ unha chispa me coma (se)...!</i>
<i>ser como unha nespra</i>	<i>saltar a la mínima / ser de mecha corta</i>	60	<i>saltar a la mínima / ser de mecha corta</i>	<i>ser como unha nespra</i>
<i>ser de tres pelos e medio ~ de rabo de rula</i>	<i>ser de armas tomar</i>	61	<i>ser de armas tomar</i>	<i>ser de tres pelos e medio ~ de rabo de rula</i>
<i>ser fariña doutra muiñada ~ doutro costal ~ doutro fol ~ doutro saco ~ para outra peneira</i>	<i>ser harina de otro costal; ser otro cantar; ser sapo de otro pozo</i>	62	<i>ser fariña doutra muiñada ~ doutro costal ~ doutro fol ~ doutro saco ~ para outra peneira</i>	<i>ser harina de otro costal; ser otro cantar; ser sapo de otro pozo</i>
<i>ser pel e ósos</i>	<i>estar en los huesos</i>	63	<i>ser un jubileo</i>	<i>ser un xubileu</i>
<i>ser un xubileu</i>	<i>ser un jubileo</i>	64	<i>sin orden ni concierto</i>	<i>sen traza nin xeito ~ sen xeito nin dereito</i>

<i>sudarle el rabo</i>	<i>importar un farrapo de gaita, un fento, un figo</i>	65	<i>sus más y sus menos</i>	<i>os seus teres que veres</i>
<i>ter a pel máis dura ca un melgacho</i>	<i>tener cara de cemento ~ de corcho ~ de hormigón</i>	66	<i>ter cara de cemento ~ de corcho ~ de hormigón</i>	<i>ter a pel máis dura ca un melgacho</i>
<i>ter de pé na boca do estómago</i>	<i>no entrarle de los dientes a dentro / tener atragantado / tener entre ceja y ceja</i>	67	<i>t tormenta de verano</i>	<i>durar coma a neve febreiriña</i>
<i>Vaiche boa!</i>	<i>¡Donde va (a parar)! ¡Ni punto de comparación!</i>	68	<i>un don nadie</i>	<i>ninguén que vai pra ningures</i>
<i>¡Xesús, María e Xosé (canto máis vai, peor é)! </i>	<i>¡Jesús, María y José!</i>	69	<i>¿y eso?</i>	<i>¿e logo?</i>
<i>xoga-la pel</i>	<i>jugarse el pellejo, el pescuezo, la piel</i>	70	<i>y nadie más</i>	<i>e máis ningún</i>

Fagamos agora unha proba distinta. Imos ver 74 fraseoloxismos que conteñen o substantivo *palabra* nos dous dicionarios e como aparecen lematizados no *DFG-2008* e no *DF GC CG-2020*. Observamos, por exemplo, que no *DF GC CG-2020* non aparece *As palabras lévaas o vento ~ o aire*, cousa lóxica porque, aínda que sexa discutible, máis parece un refrán que un fraseoloxismo. Por razóns de espazo omito as definicións e os exemplos documentados de uso:

Táboa 3. *A palabra* nos fraseoloxismos³ do Dicionario monolingüe (DFG-2008) e no Dicionario bilingüe (DF GC CG-2020).

Este cadro pretende facer visibles de maneira esquemática as semellanzas e diferenzas entre as dúas partes do dicionario, deixando ó lector ou lectora as conclusións. Por razóns de espazo omito as definicións e os exemplos documentados de uso.			
	Dicionario de Fraseoloxía Galega 2008	Dicionario de Fraseoloxía Galego-Castelán Castelán Galego 2020	
	GALEGO	GALEGO	CASTELÁN
1	<i>[ser u.c.] a derradeira palabra ~ a última palabra</i>	<i>a derradeira ~ a última palabra</i>	<i>la última palabra</i>
2	<i>[dicir/ser/ter u.p.] a última palabra</i>	<i>[dicir/ser/ter u.p.] a última palabra</i>	
3	<i>A mellor palabra é a que está por dicir</i>		
4	<i>A mellor palabra é a que está por dicir</i>	<i>aforrar palabras</i>	<i>ahorrar palabras; ahorrarse las palabras; no gastar palabras / saliva</i>
5		<i>agarrarse á palabra; collerlle a palabra</i>	<i>coger / tomar la palabra</i>
6	<i>arrastrar as palabras [u.p.]</i>	<i>arrastrar as palabras</i>	<i>arrastrar las palabras</i>
7	<i>As palabras lévaas o vento /o aire</i>	<i>palabras que leva o vento ~ papel mollado ~ promesas de mariñeiro</i>	<i>Palabras que se lleva el viento; papel mojado</i>
8	<i>beberlle as palabras [u.p. a alguén]</i>	<i>beberlle as palabras [u.p. a alguén]</i>	<i>beber las palabras [u.p. a alguien]</i>
9	<i>boas palabras</i>	<i>boas palabras / palabras de boa ovella</i>	<i>buenas palabras ~ palabritas</i>
10	<i>callárselle as palabras [a alguén na boca / nos beizos]</i>		
11		<i>Cando falo, palabras digo</i>	<i>Sé de lo que me hablo; Sé (muy bien) lo que me digo</i>

³ Alguén, se cadra, bota en falta *As palabras lévaas o vento ~ o aire*, pero para min é máis refrán que fraseoloxismo.

12	<i>collerlle a palabra [u.p. a alguén]</i>	<i>agarrarse á palabra; collerlle a palabra</i>	<i>coger ~tomar la palabra</i>
13		<i>comer as palabras</i>	<i>tragarse sus palabras</i>
14		<i>con boas palabras</i>	<i>con buenas palabras</i>
15	<i>con outras palabras</i>	<i>con ~ noutras palabras</i>	<i>en otras palabras</i>
16		<i>cruzar dúas palabras ~ (unha) palabra con</i>	<i>cruzar dos palabras con / media docena de palabras con /(una) palabra con</i>
17	<i>cumprir / manter a súa palabra [u.p.]</i>	<i>cumprir ~ manter a súa palabra</i>	<i>cumplir / mantener su palabra [u.p.]</i>
18	<i>dar a palabra do morto [u.p.] / do mudo</i>	<i>dar a palabra do morto ~ do mudo</i>	<i>(callar) como un muerto</i>
19	<i>dar a súa palabra de honor [u.p.]</i>	<i>dar (a súa) palabra; dar palabra de home ~ de honor [u.p.]</i>	<i>dar (su) palabra (de caballero/de honor)</i>
20	<i>dar palabra [u.p.]. empeñar a súa palabra</i>		
21	<i>dar palabra de casamento [u.p.] darse palabra de noivos</i>	<i>dar palabra de casamento; darse palabra de noivos</i>	<i>(dar /darse) palabra de matrimonio</i>
22	<i>de palabra</i>	<i>de palabra</i>	<i>de palabra</i>
23	<i>ser [u.p.] de poucas palabras</i>	<i>(ser) de poucas palabras</i>	<i>ser [u.p.] de pocas palabras</i>
24	<i>deixar coa palabra na boca [u.p.a alguén]</i>	<i>deixar coa palabra na boca</i>	<i>dejar con la palabra en la boca</i>
25		<i>dirixirlle a palabra</i>	<i>dirigir la palabra</i>
26	<i>dúas palabras</i>		
27	<i>dúas ~ catro palabras; unha palabra</i>		
28	<i>en breves ~ catro ~pocas palabras</i>	<i>en breves ~ poucas ~ dúas ~ catro palabras</i>	<i>en breves ~ dos~ pocas palabras</i>
29	<i>en poucas palabras / nunha palabra</i>	<i>en poucas palabras / nunha palabra</i>	<i>en pocas palabras / en una palabra</i>

30	<i>estar no uso da palabra / facer uso da palabra / ter a palabra / tomar a palabra</i>	<i>estar no uso da palabra / ter a palabra</i>	<i>estar en el uso de la palabra / tener a palabra</i>
31		<i>facer uso da palabra / tomar a palabra</i>	<i>hacer uso de la palabra / tomar la palabra</i>
32	<i>faltar á súa palabra / vir contra a súa palabra</i>	<i>faltar á (súa) palabra / non ter palabra / vir contra a (súa) palabra</i>	<i>faltar a su palabra / no tener palabra</i>
33		<i>faltarlle palabras / non encontrar ~ ter palabras</i>	<i>faltarle palabras / no encontrar ~ tener palabras</i>
34		<i>gastar palabras</i>	<i>gastar palabras /gastar saliva (en balde)</i>
35		<i>haber máis ca palabras</i>	<i>haber más que palabras</i>
36		<i>ferir ~ ofender de palabra</i>	<i>maltratar ~ ofender de palabra</i>
37	<i>medias palabras</i>	<i>medias palabras</i>	<i>medias palabras</i>
38	<i>medir as palabras [u.p.]</i>	<i>medir as palabras</i>	<i>medir las/ sus palabras [u.p.]</i>
39	<i>mollar a palabra</i>	<i>mollar a palabra ~ a palleta; botar un(s) trago(s)</i>	<i>mojar ~ remojar el gaznate /remojar la palabra</i>
40		<i>cortarlle as falas / negarlle ~ retirarlle a palabra / negarlle ~ retirarlle o saúdo</i>	<i>negar ~ retirar la palabra /negar ~ quitar el habla /retirar el saludo /la palabra</i>
41	<i>[non dicir /entender u.p.] (nin) palabra (nin) media palabra / (nin) unha palabra</i>	<i>nin (media /unha) palabra; non dar chío ~ un chío; non dicir (unha) palabra</i>	<i>ni (media / una) palabra; ni mu /pío</i>
42		<i>nin unha palabra máis</i>	<i>ni una palabra más. no se hable más (del asunto)</i>
43	<i>non dicir [u.p.] unha palabra que non cadre coa outra</i>		
44	<i>non encontrar palabras [u.p.] non haber palabras non ter palabras [para algo]</i>		

45	<i>non lle arrincar palabra [u.p. a alguén].</i>		
46	<i>non perder (unha) palabra;</i>	<i>non perder (unha) palabra; non perder puntada</i>	<i>no perder ripio; no perder (una) palabra</i>
47		<i>non saír palabra da boca ~ dos labios de</i>	<i>estar ~tener los labios sellados</i>
48	<i>non ter máis que unha palabra [u.p.].</i>	<i>non ter máis que unha palabra; ser a súa palabra unha escritura; ser de palabra; ter palabra</i>	<i>no tener más que una palabra [u.p.]; ser de palabra / ser su palabra un evangelio; Su palabra va a misa; tener palabra</i>
49		<i>palabra a ~ por palabra</i>	<i>palabra a ~ por palabra</i>
50	<i>palabra de home ~ de honor</i>	<i>palabra de home ~ de honor</i>	<i>palabra de honor</i>
51	<i>palabra de honra</i>		
52	<i>palabras maiores/</i>	<i>palabras maiores</i>	<i>palabras mayores</i>
53		<i>Palabras puxan palabras</i>	<i>Una cosa lleva a otra</i>
54		<i>palabras que leva o vento; papel mollado; promesas de mariñeiro (s.v. promesa)</i>	<i>palabras que se lleva el viento ~ papel mojado</i>
55		<i>pasar das palabras aos feitos ~ pasar dos ditos aos feitos</i>	<i>pasar de las palabras a los hechos</i>
56	<i>pedir a palabra [u.p.].</i>	<i>pedir a palabra</i>	<i>pedir la palabra</i>
57		<i>pisarlle as palabras</i>	<i>pisar(se) las palabras ~ quitarse las palabras de la boca</i>
58		<i>poñer en palabras</i>	<i>poner palabras a; traducir en palabras</i>
59		<i>quedar coa palabra na boca</i>	<i>quedarse con la palabra en la boca</i>
60	<i>quererlle unha palabra [u.p. a alguén].</i>		
61	<i>quitarlle a(s) palabra(s) da boca [u.p. a alguén].</i>	<i>quitarlle ~sacarlle a palabra da boca [u.p. a alguén]. Quitarlle a(s) palabra(s) da boca. Se é pan, quítasmo da boca.</i>	<i>quitar(le) la(s) palabra(s) de la boca</i>

62	<i>sacar /tirarlle [u.p.] as palabras da boca cun *sacacorchos</i>		
63		<i>se se me permite a palabra / unha palabra + adx.</i>	<i>si se me permite la palabra / una palabra + adj.</i>
64	<i>sen articular (unha soa) palabra /sen dar unha palabra máis /sen dicir palabra /sen gurgutar (unha) palabra</i>	<i>[frío] que afeita o fociño / corta coma a folla de afeitar / pela / tolle</i>	<i>[frío] que hiela las palabras</i>
65	<i>sen mediar palabra</i>	<i>sen mediar palabra</i>	<i>sin mediar palabra</i>
66	<i>[deixar u.p./u.c. a alguén] sen palabras [quedar u.p.] sen palabras</i>	<i>[deixar u.p./u.c. a alguén] sen palabras</i>	<i>[dejar u.p./u.c. a alguien] sin palabras</i>
67		<i>(ser) de poucas palabras</i>	<i>(ser) de pocas palabras</i>
68	<i>ser (persoa) de palabra / ter palabra [u.p.]</i>		
69	<i>ter a palabra [u.p.]</i>	<i>ter a palabra</i>	<i>tener la palabra</i>
70		<i>ter palabras ~ palabriñas de santo e unllas de gato</i>	<i>halagar con la boca y morder con la cola</i>
71	<i>ter unhas palabras [con alguén u.p.]</i>	<i>ter unhas palabras con</i>	<i>tener unas /dos/más de dos palabras con</i>
72		<i>unha ~ dúas ~ catro palabras</i>	<i>una ~dos~ cuatro palabras</i>
73	<i>[non dar /ter u.p.] unha mala palabra // unha palabra máis alta que outra</i>	<i>unha fala~palabra máis alta ca outra ~que non cadre coa outra / unha fala</i>	<i>una palabra más alta que otra</i>
74	<i>volver atrás a palabra [u.p.] / volverse atrás na palabra</i>	<i>volver a palabra atrás /volverse atrás na palabra</i>	<i>retirar lo dicho. venir contra su palabra. volverse atrás.</i>
49 lemas + 36 variantes		56 lemas + 44 variantes (25 casiñas que non había no <i>DFG-2008</i>)	59 lemas + 50 variantes

Como se ve neste cadro sinóptico, dos 49 lemas galegos + 36 variantes do *DFG-2008* as fraseógrafas pasaron ós 56 lemas galegos + 44 variantes e ós 59 lemas casteláns + 50 variantes do *DF GC CG-2020*. O volume de información aumentou e, a falta dun

cómputo completo que só as autoras poden ofrecer, parece verosímil que o volume de información aumentase nesa proporción no conxunto desta obra. Con todo observamos que dos tres sinónimos *palabra de home ~ de honor ~ de honra* (DFG-2008) pasamos a *palabra de home ~ de honor* (DF GC CG-2020), quedando eliminada a terceira variante.

Son consciente de que esta mostra aleatoria podería non ser matematicamente representativa do conxunto deste *Dicionario*, pero coido que representa ben a dirección das modificacións e das melloras entre o DFG-2008 e o DF GC CG-2020. A razón é que, máis alá dos números, tamén se percibe no DF GC CG-2020 un criterio máis afinado na selección de fraseoloxismos, porque prescindiron de 25 entradas que neste tema *palabra* estaban no DFG-2008: cousa que, se acontece no tema *palabra*, é verosímil que aconteza tamén na maioría dos lemas, porque se percibe con claridade que as fraseógrafas manexan agora un corpus fraseolóxico sensiblemente maior, pero máis aquilatao nas dúas linguas.

5. O pé na fraseoloxía galega e na fraseoloxía castelá

Non sorprende que un membro tan esencial do corpo humano como *o pé* produza 110 fraseoloxismos: de feito neste *Dicionario* ocupa algo máis de 10 columnas (nas páxinas 518–523).

Táboa 4. O *pé* nos fraseoloxismos do Dicionario monolingüe (DFG-2008) e no Dicionario bilingüe (DF GC CG-2020).

GALEGO	SINÓNIMOS	CASTELÁN
<i>a darlle co pé</i>	<i>a darlle co zoco</i>	<i>a paletadas /punta (de) pala</i>
<i>a pé</i>	<i>de ~ en pé</i>	<i>de ~ en pie</i>
<i>a pé de</i>		<i>a pie de</i>
<i>a pé de páxina</i>		<i>a(l) pie de página</i>
<i>a pé dereito ~ firme ~quedo</i>		<i>a pie firme ~ quedo ~ quieto</i>
<i>a pé enxoiito</i>		<i>a pie enjuto</i>
<i>a pé enxoiito</i>		<i>a pie llano</i>
<i>a pé feito</i>		<i>a ciencia cierta</i>
<i>a pé fixo</i>		<i>a tiro fijo ~ hecho</i>
<i>a pé fixo</i>	<i>a pés xuntos</i>	<i>a pie juntillo ~ pies juntillas</i>
<i>a pé manco</i>	<i>a pata coxa</i>	<i>a la pata coja; a pie cojito</i>
<i>a ~ de pé feito</i>		<i>a propio intento / a propósito</i>
<i>a~ao pé de</i>	<i>pé de</i>	<i>a la orilla de /al lado de ~pie de / junto a</i>

<i>a catro pés</i>	<i>a catro patas</i>	<i>a gatas; a cuatro patas ~pies</i>
<i>(andar) a pés forzados ~ aos catro pés ~ do pé</i>	<i>bater ~dar cos pés no cu; correr a pé pión; non haber pés que o pillen; non poñer ~pousar os pés no chan; (correr) a dar coas zocas no cu</i>	<i>correr que se las pela; no poner los pies en el suelo</i>
<i>(andar) con pés de chumbo/ con pés de ferro</i>	<i>andar con pés de la /cos pés no aire / en pés de manteiga</i>	<i>(andar) con pies de plomo ~ con zapatos de fieltro</i>
<i>ao pé da letra</i>		<i>al pie de la letra</i>
<i>(ao) pé de</i>		<i>al pie (de) /alrededor de / cerca de</i>
<i>ao pé de</i>		<i>en torno a</i>
<i>aos pés de</i>		<i>a los pies de</i>
<i>aos ~polos pés dos cabalos</i>		<i>a los pies de los caballos</i>
<i>apelar aos pés; chamarlles aos pés candóns ~ compadres~ compañeiros</i>	<i>(saír) a catro pés ~ por pés</i>	<i>coger~tomar las de Villadiego; poner pies en polvorosa; salir por patas~piernas~pies; salir zumbando</i>
<i>aquí dos meus pés</i>	<i>pés de puta; pés que te criou</i>	<i>Pies, para que os quiero</i>
<i>atar de pés e mans</i>		<i>atar de pies y manos</i>
<i>atoparlle o pé coxo</i>	<i>saber de que pé coxea</i>	<i>saber de qué pie cojea ~los puntos que calza</i>
<i>bailar enriba dun pé ~ nun pé</i>		<i>dar palmas con las orejas</i>
<i>bailarlle os pés</i>		<i>írsele los pies</i>
<i>bicar por onde pon o pé</i>	<i>bicar as pisadas</i>	<i>besar por donde pasa ~pisa</i>
<i>botar os pés por alto</i>	<i>levantarse dos pés de atrás</i>	<i>echa las patas ~ los pies por alto</i>
<i>botar un pé atrás</i>		<i>dar marcha atrás; echar el pie atrás; recoger velas</i>
<i>botar~poñer o pé fóra (de)</i>		<i>poner el pie fuera (de)</i>
<i>botarlle ~ poñerlle o pé diante</i>	<i>non haber quen lle pise o risco</i>	<i>poner ~ echar el pie delante</i>

<i>buscarlle os cinco ~tres pés ao gato</i>		<i>buscar cinco ~tres pies al gato</i>
<i>caer de pé (coma o gato)</i>	<i>poñerse de pé coma os gatos</i>	<i>caer de pie; caer parado</i>
<i>calcetar cos pés</i>		<i>andar con los pies mirando a los portales</i>
<i>catro~tres pés para un banco</i>	<i>boas pezas</i>	<i>cuatro~tres pies para un banco. ¡que tres pugas para un arpo!⁴⁴</i>
<i>chamarlles aos pés alforxas</i>	<i>chamarse andaina</i>	<i>hacerse el loco ~ el sueco; llamarse (a) andana</i>
<i>coma o pé dun muiño</i>		<i>como punta de colchón</i>
<i>co pé dereito ~ esquerdo</i>	<i>con bo ~ mal pé</i>	<i>con buen ~mal pie; con el pie derecho ~ izquierdo</i>
<i>comungar con pés de muiño</i>		<i>comulgar con ~tragar ruedas de molino</i>
<i>cos pés</i>		<i>con el culo; con los pies</i>
<i>cos pés para ~ por diante</i>	<i>por pés alleos</i>	<i>con los pies por delante</i>
<i>cos pés redondos</i>		<i>como una cuba</i>
<i>coxear do mesmo pé</i>		<i>cojear del mismo pie</i>
<i>dar co pé</i>		<i>hacer de menos; mandar a paseo.</i>
<i>dar pé</i>		<i>poner el pie (en tierra)</i>
<i>dar pé, facer pé</i>		<i>hacer pie</i>
<i>dar pé a ~para</i>		<i>dar pie a ~para</i>
<i>darle o pé e coller a man</i>		<i>darle el pie y coger~tomarse la mano; darle la mano y coger ~ tomar el pie</i>
<i>darlle polo pé</i>	<i>darlle polo pau</i>	<i>dar en la yema del gusto; dar por el palo (del gusto); seguirle la corriente</i>
<i>de a pé</i>	<i>xente da rúa</i>	<i>de a pie</i>
<i>de pé e perna</i>		<i>de pies a cabeza; en piernas</i>
<i>de pés a boca (con)</i>		<i>de manos a boca con</i>
<i>deixar a pé</i>		<i>colársela; jugársela</i>

⁴⁴ Ignoro o que é un *arpo*. ¿Podería ter que ver co arpón de arpoa-lo peixe no mar para capturalo? Pero fala de *pugas*, é dicir, parece ser asunto de *enxertos*. *Arpar* en castelán «1. tr. Arañar o rasgar con las uñas. 2. tr. Hacer tiras o pedazos algo» (DRAE).

<i>discorrer máis cos pés ca coa cabeza</i>	<i>pensar cos pés; ter o sentido nos pés</i>	<i>pensar con los pies; tener los sesos en los calcañales</i>
<i>dos pés á cabeza</i>		<i>de los pies a la cabeza; de pies a cabeza; desde los pies hasta la cabeza ~hasta la punta del pelo</i>
<i>en pé</i>		<i>en pie</i>
<i>en pé de guerra</i>		<i>estar en pie de guerra</i>
<i>en pé de igualdade</i>		<i>en pie de igualdad</i>
<i>estar cos pés na terra ~no chan</i>	<i>ter os pés na terra ~no chan; baixar a terra</i>	<i>estar con los pies en el suelo ~ en la tierra; tener los pies en el suelo ~ en la tierra</i>
<i>(estar) cos pés para a cova~ cun pé aquí e outro acolá ~ cun pé na cova;</i>	<i>ter os pés á porta do cemiterio</i>	<i>estar a las puertas de la muerte ~ al borde de la fosa ~ con un pie en el estribo ~ con un pie en el hoyo ~ con un pie en la sepultura</i>
<i>estar de pé atrás</i>		<i>andar con la mosca (de)tras [de] la oreja</i>
<i>estender máis o pé que cobre a manta</i>	<i>estirar o pé máis do que dá a manta</i>	<i>estirar el pie más de lo que da el zapato; estirar el pie más de lo que da la manta ~ la sábana</i>
<i>esvararlle o pé / os pés /un pé</i>		<i>dar un mal paso ~un patinazo; írsele los pies</i>
<i>facen pé</i>		<i>hacer hincapié</i>
<i>facen pé un co outro</i>		<i>ser uña y carne</i>
<i>facen un pé</i>		<i>faltar un pie (en esa mesa)</i>
<i>falar a pé feito</i>		<i>hablar largo y tendido; hablar todo lo que se quiera</i>
<i>lamber os pés</i>		<i>lamer el culo; lamer las botas</i>
<i>máis antigo ~ vello ca (o) andar a pé</i>		<i>más antiguo ~ viejo que andar a pie</i>
<i>máis parvo ca andar a pé</i>		<i>más tonto que Pichote</i>
<i>meter o pé na argola ~polas mangas</i>	<i>meter o zoco</i>	<i>meter la pata</i>
<i>nacer de pé</i>		<i>nacer de pie(s)</i>

<i>non dar a pé nin (a) man ~perna; non mover nin pé nin man</i>	<i>non dar una torna</i>	<i>no bullir pie ni mano; no mover un músculo</i>
<i>non dar pé con bóla</i>		<i>no dar pie con bola</i>
<i>non estar a pé nin a cabalo</i>		<i>(estar) entre Pinto y Valdemoro</i>
<i>non nacer ao pé dun fento</i>		<i>no crecer en los árboles; no encontrarse en cualquier esquina</i>
<i>(non) se ter de~en pé</i>		<i>(no) tenerse en pie</i>
<i>non ter (nin) pés nin cabeza</i>		<i>no tener (ni) pies ni cabeza</i>
<i>non ter pés para gaiteiro</i>		<i>ser el~un pato mareado</i>
<i>pararlle os pés</i>		<i>pararle los pies</i>
<i>pé ante pé</i>	<i>pé tras pé</i>	<i>a golpe de alpargata ~ calcetín; paso a paso; un pie tras otro</i>
<i>perder pé</i>		<i>perder pie</i>
<i>pés de barro</i>		<i>pies de barro</i>
<i>pés de galiña ~ paxaro</i>	<i>pernas de cabra</i>	<i>piernas como palillos</i>
<i>petar cos pés no cu</i>		<i>dar saltos de alegría</i>
<i>polo pé</i>		<i>al completo; en pleno</i>
<i>polo seu pé</i>		<i>por su (propio) pie</i>
<i>poñer de pés na rúa</i>		<i>poner de patas~ patitas en la calle</i>
<i>poñer en pé</i>		<i>poner de pie</i>
<i>poñer(lle) o pé no pescozo</i>	<i>ter debaixo do pé</i>	<i>tener (con) el pie sobre el cuello~pescuezo; tener en un puño</i>
<i>poñer o(s) pé(s) + C.ADV.</i>		<i>poner los pies + C.ADV.</i>
<i>poñer pé no asunto</i>		<i>tomar cartas en el asunto</i>
<i>rodar polos pés</i>	<i>a pote</i>	<i>(haber) para dar y tomar</i>
<i>sacar ~ quitar os pés das alforxas</i>		<i>sacar los pies de las alforjas~ del plato ~del tiesto</i>
<i>(saída) de pé de banco</i>	<i>(saída) de pé de pote</i>	<i>(salida) de pata de banco ~ de pata de gallo ~ de pie de banco</i>
<i>sen pés nin cabeza</i>	<i>sen xeito nin dereito</i>	<i>sin pies ni cabeza</i>

<i>ser calzado do pés todos catro</i>	<i>(ser) de rabo de rula</i>	<i>ser bragado; ser de armas tomar</i>
<i>(ser) coma o pé dun banco</i>		<i>más agarrado que un pasamanos; tener la mano manca</i>
<i>ser o dos pés marelos</i>		<i>quedarse para tía ~ para vestir santos</i>
<i>ser os pés e as mans de</i>		<i>ser los pies y las manos de</i>
<i>ser pé para todo</i>		<i>apuntarse a un bombardeo</i>
<i>ter de pé na boca do estómago</i>		<i>no entrarle de los dientes a dentro; tener atragantado ~entre ceja y ceja</i>
<i>ter un pé en~ dentro</i>		<i>meter un pie; tener un pie (dentro)</i>
<i>tirar o pé da lama e metelo no atoleiro</i>		<i>escapar del trueno y dar en el relámpago</i>
<i>un pé aquí e outro alá</i>	<i>(c)unha perna aquí e outra alá</i>	<i>en un vuelo; ir volando</i>
<i>vir polo seu pé</i>		<i>venir de suyo</i>

6. ¿Cortesía do galego (en galego), vergüenza del gallego (en castelán) ou a última bolacha do pacote (en portugués)?

Táboa 5. Fragmentos das entradas *vergonza* e *vergüenza*.

s.v. Vergonza; p. 685 b	s.v. Vergüenza; pp. 1174–1175
Neste dicionario aparece na parte G/C GAL. col. A vergonza do galego. <i>Queda unha croqueta no prato... A vergonza do galego.</i> O último anaco de comida que queda no prato en que todos petiscan e que ninguén se decide a coller. CAST. <i>El de la vergüenza</i> Vergonza; p. 685 b	CAST. <i>El de la vergüenza.</i> <i>La última se queda en el plato (...). Hasta que alguien dice eso de “bueno, queda la de la vergüenza” y entonces hay que dividir la croqueta en siete minúsculos pedazos.</i> Dise cando queda no prato ou na fonte en que todos petiscan unha soa unidade e ninguén se atreve a collela. GAL. <i>A cortesía/vergonza do galego.</i> Loc. A mostra do galego <i>Queda unha croqueta no prato... A vergonza do galego.</i> O último anaco de comida que queda no prato en que todos petiscan e que ninguén se decide a coller. CAST. <i>El de la vergüenza</i> Vergonza; p. 685 b

A atávica reticencia de moitos galegos a colle-la última porción de comida, que quede na mesa común, para nós os galegos é unha simple cortesía: aínda que nos apeteza, deixámola para que a coma outra persoa (*cortesía do galego*) igual que lle cedémo-lo paso ou o asento a unha persoa maior. Para os casteláns, en xeral, esta nosa cortesía é unha mostra de vergoña e chámalle *la vergüenza del gallego* ou *la de la vergüenza*. ¿Vergoña de qué? Algunha vez téñense dado o caso de oír isto fóra de Galicia e poder pregunta-lo por qué. E a resposta foi *que, siendo vosotros un pueblo emigrante os dá vergüenza el hambre ante gente que no tiene que emigrar*. Non revelarei nin sequera a provincia onde tal me responderon. ¿Vergoña de que vexan que temos fame, porque a fame, diante de xente rica, evidencia que somos pobres e iso resulta humillante?⁵⁵ A verdade é que, cando nunha mesa se me deu esa situación, nunca a miña abstinencia —por dicilo dalgún xeito— tivo que ver coa miña autoestima, senón ó contrario, coa estima doutras persoas que estaban sentadas á mesma mesa. No fondo daquela interpretación estaba que nós sómo-los pobres, que temos conciencia atávica da fame e que ter fame é unha vergoña de toda a nosa familia ou de todo o pobo galego, fronte ós outros que, por exclusión e milagrosamente, serían todos ricos. Como isto non ten sentido, coido que o verdadeiro sentido desta *vergoña* está na palabra latina da que procede: *verecundia* designa en latín a «vergoña, timidez e modestia» pero tamén «delicadeza, respecto, consideración»; e *verecundus* é a persoa que mide as súas palabras e accións de maneira que non haxa nelas nada que ofenda a honestidade; e por iso *verecundus* en latín é sinónimo de *castus*. De feito, aínda hoxe a segunda acepción da palabra *vergüenza* no DRAE é «Pundonor, estimación de la propia honra. *Hombre de vergüenza*». Literal. E, por iso, quen ten *vergüenza* é o contrario dun *sinvergüenza*. Este é o centro do asunto. Por iso este Dicionario recolle en Galicia eses dous sinónimos: *a mostra do galego* e *a cortesía do galego* que designan mellor o sentimento que impulsa esa acción da nosa tribo.

E quero engadir que o mesmo comportamento cortés existe noutros países entre xente amable e educada. Teño comprobado que tamén existe en Portugal, pero, curiosamente, en Lisboa, onde hai tantos galegos e oriúndos de Galicia, este mesmo feito creou unha expresión que non se refire despectivamente ós galegos, senón, en dirección contraria, a quen se considera estupidamente imprescindible: *El pensa que é a última bolacha do pacote* ('a última galleta' ou 'o último pastel da bandexa'), é dicir «o máis desexado». Debo esta información ó doutor José Artur Marques Valente e nela vese que en Portugal (Estado soberano e conquistador) o mesmo comportamento dalgúns comensais deu lugar a unha variante distinta, na forma e no fondo, máis neutra ou simplemente matemática: como é sabido, en portugués a palabra *bolacha* designa a galleta ou o bolo / pastel, así que esta locución portuguesa (*ser a última bolacha do pacote*) xa non fala de galegos nin de persoas fementas, senón de calquera persoa que, nun grupo social, se considere a si mesma como a persoa máis apreciada, a máis desexada, a máis importante, a imprescindible:

⁵⁵ Menos agresivo é aquel epigrama de Juan Martínez Villergas (Gomeznarro 1816 - Valladolid 1894) que dicía: *Varias personas cenaban / con afán desordenado, / y a una tajada miraban / que, habiendo sola quedado, / por cortedad respetaban. / Uno la luz apagó / para atraparla con modos; / su mano al plato llevó, / y halló... las manos de todos, / pero la tajada, no*. Neste caso a *vergüenza* é *cortedad*, pero curiosamente non se menciona que naquela mesa houbese un galego.

neste caso é cando os portugueses din con ironía *acha que [el/ela] é a última bolacha do pacote* («pensa que el é o último pastel do paquete»). A variante portuguesa xa non fala nin dos comensais, nin da cortesía nin da fame: fala da propia *bolacha*, obxecto desexado, que se converte en personificación ou metáfora da egolatría e petulancia dunha persoa que se considera desexada e imprescindible para todo o mundo.

Velaí como unha mesma realidade-imaxe ten tres significados distintos; un positivo: cortesía e amabilidade (en galego) e dous negativos: vergoña da propia fame (en castelán) e excesiva autoestima (en portugués).

7. As autoras

Carme López Taboada e M.ª Rosario Soto Arias,⁶ catedráticas de Lingua e Literatura Galega en Institutos da Coruña, forman parte do grupo de filólogos e filólogas que no último decenio do século XX deu un impulso cuantitativo e cualitativo á recolleita, estudo, sistematización e difusión da fraseoloxía galega. As dúas filólogas son as reactivadoras dos traballos fraseolóxicos ou, máis ben, fraseográficos en Galicia. Carme López Taboada é pioneira dos traballos fraseolóxicos galegos nese decenio de fin de século: no ano 1995 aparecera a súa obra *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica*, que contén unha escolma de máis de mil expresións idiomáticas artelladas por temas que permiten un traballo rico pedagoxicamente.

No 2003 María Rosario Soto Arias publica as súas «Achegas a un dicionario de refráns galego-castelán castelán-galego» en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 3 (2003). Nesta obra ofrece equivalencias castelás duns 4.400 refráns galegos e as equivalencias galegas duns 4.100 refráns casteláns: equivalencias, non traducións, correspondencias semánticas con paremias xa rexistradas como tales en cada unha das dúas linguas.

Carme López Taboada e M.ª Rosario Soto Arias, xa conxuntamente, presentaron no ano 2008 á sociedade galega o *Dicionario de fraseoloxía galega*, obra soñada por moitos, pero realizada por elas e construída con rigor estrutural e riqueza de fontes. E doce anos despois (2020) e na mesma editorial as mesmas fraseógrafas presentáronnos este *Dicionario de Fraseoloxía Galego-Castelán, Castelán-Galego*. Aínda que sexa con retraso, nesta revista (que len e na que escriben fraseólogos e fraseólogas de diversos países e de varios continentes) quero compartir coas persoas que teñen a nosa mesma paixón pola fraseoloxía que a lingua galega leva xa dous anos no grupo de linguas que neste momento dispoñen dun dicionario fraseolóxico monolingüe e, polo menos, doutro bilingüe reversible ou bidireccional: neste caso galego-castelán (español) – castelán (español)-galego. Ben sei que Carme López Taboada e M.ª Rosario Soto Arias vanme

⁶ As dúas profesoras e investigadoras teñen abundante produción fraseolóxica. Véxanse os datos que ofrecen os buscadores da Universidade de Santiago e da Universidad de la Rioja:
[http://iacobus.usc.es/search*gag/X?SEARCH=\(L%C3%B3pez%20Taboada%2C%20Carme\)&SORT=D;](http://iacobus.usc.es/search*gag/X?SEARCH=(L%C3%B3pez%20Taboada%2C%20Carme)&SORT=D;https://dialnet.unirioja.es/buscar/documentos?querrysDismax.DOCUMENTAL_TODO=L%C3%B3pez+Taboada%2C+Carme;)
https://dialnet.unirioja.es/buscar/documentos?querrysDismax.DOCUMENTAL_TODO=L%C3%B3pez+Taboada%2C+Carme;
[http://iacobus.usc.es/search*gag/X?SEARCH=\(Soto%20Arias%2C%20M%C2%AA%20Rosario\)&SORT=D;](http://iacobus.usc.es/search*gag/X?SEARCH=(Soto%20Arias%2C%20M%C2%AA%20Rosario)&SORT=D;https://dialnet.unirioja.es/buscar/documentos?querrysDismax.DOCUMENTAL_TODO=Soto+Arias%2C+Rosario.)
https://dialnet.unirioja.es/buscar/documentos?querrysDismax.DOCUMENTAL_TODO=Soto+Arias%2C+Rosario.

dicir, coma os nosos vellos, que *As cousas que non se empezan son as que nunca se acaban*. E eu digo que teñen toda a razón.

8. Observacións fraseolóxicas

8.1. Fraseoloxía: o lado menos arbitrario e máis imáxico dunha lingua

Un dicionario común define ou desvela o significado «arbitrario» dunha palabra. Pero na fraseoloxía moitos significantes están construídos con imaxes que se ven ou se escoitan ou se apalpan e que, en consecuencia, motivan o significado, de xeito que un dicionario fraseolóxico vén sendo un dicionario das imaxes dunha lingua. Este dicionario (*DF GC CG-2020*) confronta as imaxes da lingua galega e da lingua española e vai permitir que alguén redacte un traballo paralelo a un dos magníficos libros do Valerij Mokienko, *As imaxes da lingua rusa*, que se pode descargar e reler neste enderezo: <http://cirp.gal/publicacions/pub-0053.html>.

Este Dicionario fraseolóxico bilingüe desvela con plena solvencia os segredos fraseolóxicos da lingua oral (algo así como o sistema operativo do noso cerebro) e faino comparando fraseoloxismos das dúas linguas. E, cando para un mesmo concepto a imaxe fraseolóxica da lingua galega e da lingua castelá son a mesma, sempre nos queda a curiosidade diacrónica de saber cal das dúas linguas crearía esa imaxe, cal a transmitiría á outra ou se ambas a recibirían dunha lingua anterior. Pero moitas máis veces acontece que expresámo-lo mesmo concepto con imaxes distintas ou contrapostas en cada lingua. E nese caso, a pregunta é máis intrigante.

Resulta curioso que, para dicir que mantemos firme a nosa postura, porque consideramos que é a máis xusta e digna e que as consecuencias non nos importan nada, en castelán úsase o fraseoloxismo ¡Salga el sol por *Antequera* ou *...por donde quiera!* Nesa mesma situación en galego dicimos ¡*Por min, que chova!* (menos frecuentemente ¡*Por min, que neve!*!).

O clima seco do territorio castelán e o clima húmido do territorio galego crearon e asentaron para a mesma función (firmeza na decisión e aceptación das consecuencias incómodas) un fraseoloxismo que expresa o habitual (e, polo tanto, o insignificante): o sol na lingua da Castela seca e a choiva na lingua da Galicia húmida. Velaí temos a igualdade semántica (indiferenza) dentro da desigualdade imáxica (día soleado, día chuvioso) porque o habitual, aquilo ó que estamos afeitos e que xa nos é indiferente, é o día de sol en Castela e o día húmido en Galicia.

En casos coma este, no que as imaxes de cada lingua son distintas e heteroxéneas, non hai dúbida de que as nosas fraseólogas atoparon un tesouro, porque son numerosísimos os exemplos de imaxes asimétricas que nunha lingua e na outra expresan o mesmo concepto. Neste caso, a diferenza si que é un detector de veracidade e, polo tanto, de calidade.

A diferenza entre os fraseoloxismos dunhas linguas e doutras é complementaria e paralela das diferenzas fonéticas, morfolóxicas, sintácticas e, sobre todo, léxicas entre unhas linguas e outras; visualiza diferenzas étnicas na maneira de analizar e de expresa-la

realidade; visualiza matices que nos identifican (neste caso, ós galegos entre nós) tanto como as equivalentes formas castelás, inglesas ou rusas identifican, respectivamente, os casteláns, os ingleses, os rusos entre eles; e supoño que nos aglutinan tanto como as linguas indíxenas aglutinan os seres humanos indíxenas do Canadá, de Angola ou do Brasil entre eles. Pero a coincidencia nas imaxes dos fraseoloxismos entre os falantes tamén fai visibles coincidencias ou contactos dos pobos deses falantes con outras áreas culturais. Así tamén nolo aprendeu a percibir no ano 2000 na lingua rusa e nas linguas eslavas o fraseólogo ucraino Valerij Mokienko —catedrático da Universidade de San Petersburgo— nos seus libros *As imaxes da lingua rusa* (2000a) e *Fraseoloxía eslava. Manual universitario para a especialidade de lingua e literatura rusas* (2000b), dúas obras cimeiras libremente accesibles en versión galega.

É obvio, pero cómpre insistir explicitamente en que as equivalencias fraseolóxicas entre dúas linguas non son traducións, senón cristalizacións independentes de diferentes maneiras de ver e de analiza-la realidade, que se suman, a un lado e a outro da fronteira lingüística, con moitas outras coincidencias semánticas de orixe anónima que veñen da noite dos tempos e que son psicolxicamente identificadoras a un lado e a outro da fronteira lingüística. E por iso, moitas veces son asimétricas e intransferibles.

8.2. Fraseoloxía: un escudo de supervivencia para a lingua

En certa medida un dicionario fraseolóxico bilingüe reversible, coma este, é un escudo ou un equipo de supervivencia porque, confrontando os imaxinarios de dúas linguas (non necesariamente contiguas), fai visible e palpable a orixinalidade e a personalidade de cada lingua, que, polo tanto, teñen idéntica dignidade, mesmo se, neste momento, son linguas de comunidades de diferente poder social. E, cando se fai visible a orixinalidade e a personalidade dunha lingua con menos poder, axuda a reconstruí-la súa valoración e a que non a devoren as imaxes da lingua contigua do grupo economicamente e institucionalmente máis poderoso. Por esa razón, nunha Humanidade democrática, tódalas linguas dun mesmo Estado e en tódolos Estados do mundo debían estar dotadas dun dicionario fraseolóxico bilingüe coma este por mandato constitucional. Ende mal, isto parece estar moi lonxe das prioridades de moitos gobernantes e de non poucos Gobernos, especialmente de Estados que prescinden do feito de que no propio territorio exista unha, varias ou moitas linguas indíxenas. Na realidade no mundo hai uns poucos centos de linguas soberanas, pero hai moitas máis linguas, case sempre as indíxenas, para as que frecuentemente non hai nada previsto máis có silencio, a total falta de dereitos e, en moitos casos, o desapiadado exterminio: pénsese, por exemplo, nas máis de 150 linguas indíxenas vivas do Brasil, case todas desprovistas de todo dereito nun Estado tan grande como dúas veces a Unión Europea.⁷ A inmensa maioría das linguas do mundo carecen de dicionarios fraseolóxicos e mesmo de calquera tipo de dicionarios, porque a democracia lingüística no mundo é aínda moi fraca. Os europeos, especialmente, debiamos meditar que esta desigualdade é obra de europeos en beneficio de linguas europeas.

⁷ Brasil ten unha extensión de 8.515.770 km² fronte aos 4.237.473 km² da Unión Europea (https://pib.socioambiental.org/es/%C2%BFQui%C3%A9nes_son%3F).

Gustáriame que a Xunta de Galicia e o Ministerio de Educación, pero tamén os representantes do Parlamento Galego e do Parlamento Español se reunisen con este dicionario nas mans e que meditasen a fórmula para que este dicionario bilingüe entre nas aulas de lingua española, nas aulas de lingua galega (e eventualmente nas de lingua latina) porque axudará a percibi-la continuidade do pensamento occidental, a orixinalidade de cada unha das tres linguas e a equilibra-la valoración social das tres. Axudará a coñecer mellor as nosas peculiaridades, posibilitará o recíproco respecto; construírá o futuro. Xa no século XIII dicía Duns Scoto *Nihil volitum quin praecognitum*, «Non se pode ama-lo que aínda non se coñece», que vén sendo que o coñecemento precede ó amor, aínda que a Unamuno (en *Niebla*), no século XX, parecíalle mellor modificalo en *Nihil cognitum quin praevolitum*, «Nada se coñece, se antes non se ama». E nesta anécdota vese a cantidade de osíxeno exterior que unha simple frase destas pode introducir nunha aula. Velaí outra funcionalidade para unha docencia máis inclusiva e democrática, máis confraternizadora, como imaxino que é a que durante anos inspirou o traballo destas dúas profesoras e fraseólogos. Estas non son cuestións marxinais.

8.3. ¿A fraseoloxía é arbitraria ou motivada?

A lingua galega foi lingua de alta cultura na Idade Media, xa que era a lingua literaria do rei Afonso X nas *Cantigas de Santa María* (1270-1283); era a lingua da lírica peninsular con preciosos manuscritos do século XIII ó XVI, seguía sendo a lingua da *Crónica Troiana* (1373) e doutros *Cancioneiros* medievais (séc. XV-XVI), algúns hoxe lonxe de Galicia. Pero, cando Galicia perdeu a súa independencia política, a lingua galega pouco e pouco foi quedando reducida a lingua oral e propia das clases traballadoras (maiormente rurais ou mariñeiras). É ben sabido que no Concilio de Trento se creou o catecismo as homilías e os rezos básicos nas linguas modernas ⁸ pero esa norma non se aplicou en Galicia.

Un movemento de «rebeldía» intelectual, que podemos dicir que empeza na cela do P. Sarmiento en Madrid no século XVIII, que pasa por Rosalía de Castro e Curros Enríquez no XIX, que simbolizamos en Castelao no XX e que chega activo ó século XXI, fixo que boa parte dos intelectuais creativos galegos asumisen como propia a *lingua proletaria do meu pobo*, como di o verso de Celso Emilio Ferreiro.

E ese concepto apóiase na evidencia de que boa parte da fraseoloxía galega actual contén imaxes extraídas da experiencia proletaria (agrícola ou mariñeira): é dicir, boa parte da fraseoloxía ten no mundo da natureza e do traballo a súa motivación. E unha

⁸ Lutero dicía que a liturxia non servía para forzarnos a Deus a que nos concedese a súa graza senón só para formarnos nós na fe. Por iso a liturxia luterana nace xa nas linguas modernas, sen uso do latín, para que a xente entenda o que di e o que fai. Pero, cando, ante o desafío que representa a doutrina de Lutero, o Concilio de Trento reorganiza a Igrexa e o 11.11.1563 aproba o *Decretum de reformatione*, mantén a liturxia en latín (para facer patente que Deus concede a súa graza gratuitamente sen que nós poidamos facer nada por obrigalo a que nola conceda), pero introduce o catecismo e diversos rezos nas linguas modernas para formarnos na fe. Esta norma do Concilio serviu para que, por exemplo, os sacerdotes vascos empezasen masivamente a ensina-lo catecismo, predicar e rezar en euskera. En Galicia, en cambio, non hai constancia de que os bispos suxerisen ou facilitasen os rezos en galego; pola contra, publicaron o catecismo e as oracións básicas en castelán e as preceptivas homilías difundíronse en castelán. E a liturxia seguiu en latín ata que o Concilio Vaticano II aproba a *Constitución Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963).

persoa urbana que careza de contacto co mundo rural e mariñeiro, se nunca viu diante un *fuso* ou a *rabela* dun arado, cando bate con estes dous fraseoloxismos *dereito coma un fuso* e *dereito coma a rabela do arado*⁹ (que significan exactamente o contrario), probablemente non comprenderá a motivación e poderá interpretar mal algún dos dous fraseoloxismos ou pensará que está ante a arbitrariedade do signo lingüístico.

O fuso, no que as fiandeiras van recollendo e enleando o fio que formaron retorcendo coa man dereita as fias de liño, é de madeira de castiñeiro, ten forma máis ou menos cónica e, dende logo, cunha altura que debe multiplicar por 12 o seu diámetro inferior. Metaforicamente unha persoa é *dereita coma un fuso*, cando é *moi dereita*, é dicir, cumpridora, incorruptible, plenamente fiable: polo tanto, unha persoa recta.

Pola contra, a *rabela do arado* é unha peza curva de madeira situada na parte alta e posterior do arado, por onde o labrego agarra o arado presionando para que a rella do arado entre suficientemente na terra e vaia abrindo o rego segundo vai avanzando, de maneira que quede arriba a terra que estaba en baixo e deixe feito o rego no que posteriormente el botará a semente e que, finalmente, tamén el tapará con terra para que a semente xermine. Controlando con enerxía a rabela consegue que os bois vaian dereitos, que os regos teñan a fondura necesaria e que sexan paralelos. Deste xeito, *dereito coma un fuso* significa «dereito» (sen ningunha curva) e, cando se aplica metaforicamente a unha persoa, significa que é «recta, fiable, estrita cumpridora dos deberes e compromisos, incorruptible» e tamén combina cos adx. *ergueito* ou *teso*. Pola contra, *dereito coma a rabela do arado* é unha metáfora irónica que, aplicada a unha persoa, significa «retorcida, non fiable, traidora».

A fraseoloxía ten un compoñente esencial, que é describi-la vida coas imaxes que nos ofrece o espello da xeografía, da historia oral e, sobre todo, o espello da experiencia humana predominante (no noso caso, a actividade agrícola, mariñeira e obreira urbana). A fraseoloxía é un corpus de signos lingüísticos motivados e escasamente arbitrarios (ó revés das palabras) como *morrer vestido* (de xeito violento) ou *andar á moina* «vivir á conta doutras persoas; andar ocioso, sen traballar» (expresión popular que só pode vir do francés *moine*, ‘monxe’, en probable alusión antiga ós frades *mendicantes* «que vivían da esmola da xente»).

Unha persoa, nacida e criada nun ambiente urbano e de mente exclusivamente urbana, pode descoñecer esa motivación, pero esa motivación é transparente para a xente rural ou mariñeira ou obreira e esa maioría demográfica de uso motivado mantén vivo o uso social do fraseoloxismo. Na Galicia urbana aínda son minoría os cidadáns nados en Galicia que *non teñan aldea* na que, polo menos, estean algúns días ou semanas cada ano. E na aldea todos (non só os eruditos) coñecen a motivación da maior parte dos fraseoloxismos galegos. En calquera caso, os fraseoloxismos perduran no tempo, porque, afeitos como estamos os falantes a que o signo lingüístico sexa arbitrario, chegamos

⁹ A *rabela*, tal como a define o DRAG, é unha «Peza curva de madeira situada na parte posterior do arado, por onde se agarra para dirixilo». É dicir, *dereito coma a rabela do arado* é irónico e aplícase a persoas retorcidas («de carácter difícil ou de malas intencións»).

a detectar algunha vez o uso correcto do fraseoloxismo irónico *dereito coma a rabela do arado* en persoas urbanas, que nunca araron nin viron arar e que, polo tanto, xa non saben ben como é nin o que é a rabela do arado: pero, aínda que xente urbana que nunca arou nin viu arar descoñeza a imaxe motivante, coñece a intención irónica con que o din ou dicían os seus pais, e a lembranza dese uso irónico vivo pode manter vivo o fraseoloxismo do mesmo xeito que usamos co seu significado correcto a maior parte das palabras, das que descoñecémo-la etimoloxía.

Precisamente este carácter de signo lingüístico motivado é o que nos leva a unha consecuencia importante para a didáctica das linguas: a fraseoloxía debe formar parte do programa didáctico de calquera lingua. E non se entende como foi posible que ata agora dependese da sensibilidade persoal dos e das profesoras que ensinan esas linguas. A aparición deste dicionario fraseolóxico bilingüe, convertido en Galicia en material de uso habitual nas aulas de galego e de castelán, fará que mellore a percepción contrastiva das dúas linguas e que, deste xeito, aumente o correcto uso das dúas. E, por ser un dicionario que compara a fraseoloxía galega coa castelá, debería estar presente nos Centros de ensino de idiomas de toda España.

9. As imaxes da lingua galega

Unha lingua non é só palabras e gramática: unha lingua é tamén un repertorio abundantísimo de imaxes. Dende a Idade Media ó día de hoxe os nosos devanceiros e devanceiras, os nosos escritores e escritoras, pero, sobre todo, as avoas e nais, os avós e os pais na vida de cada día, coa súa maneira de falar foron creando na nosa cabeza un repertorio de imaxes que nos permiten expresar con arte e con gracia as situacións, ideas e sentimentos máis dispares, sexan delicados ou vulgares. Esas imaxes (fraseoloxía e paremioloxía) son un recurso artístico inmaterial que converte en ocasión de arte as nosas necesidades expresivas ordinarias ou extraordinarias.

Un fraseoloxismo, como se puido ver nos cadros anteriores, impacta pola viveza da súa imaxe e pola contundencia con que nun contexto concreto (delicado ou non) expresou un pensamento atinado e é por iso polo que se grava na nosa memoria asociado a aquel contexto e a aquela persoa (frecuentemente maior) que o dixo. E, cando a vida nos fai vivir a nós unha situación parecida a aquela, de repente aquelas palabras resucitan na nosa cabeza e veñen de seu á nosa boca e tamén as dicimos. A fraseoloxía da lingua propia apréndese na vida e, por iso, os vellos usan máis fraseoloxismos cós rapaces e xa era así, cando os nosos vellos eran rapaces. Lembro que na miña adolescencia, cando un neno ou nena dicía un fraseoloxismo (maiormente se era unha fórmula), a xente adulta comentaba con cariño *fala coma un velliño*, se era un neno, e *fala coma unha velliña*, se era unha nena. Isto indica que a xente sempre percibiu que os vellos usaban máis fraseoloxismos cós mozos, pero tamén que o caudal fraseolóxico e paremiolóxico dun neno ou dunha nena vai aumentando segundo vai medrando: hoxe, coma daquela, a fraseoloxía da lingua propia apréndese en contexto, apréndese por experiencia, apréndese de oído; memorízase sempre asociada a algo que unha persoa adulta concreta dixo nun momento e contexto concretos. Por iso o uso da fraseoloxía aumenta coa idade. Dicionarios coma

este son providenciais, porque hoxe os medios de comunicación fannos vivir oíndo máis linguas do que acontecía antes e, se temos á man repertorios ben organizados coma este dicionario fraseolóxico bilingüe, podemos aprende-la fraseoloxía de segundas ou terceiras linguas, confrontando e conservando a fraseoloxía da lingua propia. Por iso este libro é providencial: gañamos linguas sen perde-la propia.

A fraseoloxía galega xa estaba operativa nos diferentes xéneros da nosa literatura medieval. Tamén estaba operativa no século XVIII, cando o pontevedrés Fr. Martín Sarmiento, que viviu en Madrid, fixo algunhas reflexións sobre os ditos e refráns galegos; estaba presente nos escritos de Rosalía de Castro no XIX e nos pés dos debuxos de Castelao no XX. Tanto ou máis importante que todo iso é que hoxe, no século XXI, a fraseoloxía segue estando operativa na boca das nosas avoas e nais e dos nosos avós e pais. É un patrimonio intelectual que se converte en espectáculo espontáneo e gratuíto en calquera conversa ou discusión. E así, de maneira incontrolada, este código lingüístico, cheo de imaxes polí cromas, segue fluíndo de avós a netas e de avoas a netos, sen que, ata tempos recentes, empezase a tomarse en consideración no ensino das linguas que tódolos días falamos.

Calquera lector que colla nas mans este dicionario fraseolóxico bilingüe verá que é un inmenso arquivo de imaxes moi expresivas (galegas e castelás) que aquí aparecen emparelladas por teren significado idéntico nas dúas linguas, pero que expresan ese significado case sempre con imaxes heteroxéneas: a distancia das correspondentes imaxes nunha lingua e na outra mide a calidade do dicionario que estamos manexando.

O máis sorprendente e importante é que a fraseoloxía galega, sen formar parte (nin residual) dos programas de estudo ata tempos moi recentes, segue estando operativa na expresión das avoas, dos pais, das mociñas e, pouco a pouco, na dos netos do século XXI. Algo moi profundo hai aquí, cando a fraseoloxía se difunde sen escolas, coma o toxo no monte e coma a herba nas brañas ou cando alguén exclama *¡Vaiche boa!* e, sen estudo regulado, todos captámo-lo que quere dicir, tendo esa fórmula varios significados que dependen do contexto de uso. A fraseoloxía é un milagre intelectual, porque segue aprendéndose de oído, nas conversas e en contexto: aínda non é un asunto dirimente no ensino regulado das linguas.

A fraseoloxía galega constitúe, coas súas imaxes, a parte máis espectacular do código de comunicación: non son palabras (signo lingüístico arbitrario), senón combinacións fixas de palabras, son fraseoloxismos imáxicos, son signos lingüísticos motivados e expresivos, que, aínda insuficientemente recollidos, están perfectamente activos nas rúas, nas prazas, na cidade, no campo e no mar (e algúns deles xa estaban presentes na nosa poesía medieval e están na literatura de hoxe). Todo isto faise visible en tódalas recadádivas editadas nestes *Cadernos de Fraseoloxía Galega* ou noutras publicacións. E aínda hai algunhas recadádivas (por certo, importantes) que seguen infelizmente inéditas.

Este dicionario que confronta semanticamente e funcionalmente a fraseoloxía galega e castelá é, polo tanto, un libro novidoso, excepcional; un libro especialmente útil para escritores e tradutores, para profesores de galego e de castelán, para xornalistas e psicolingüistas, para xuristas e para confesores. Obra estratéxica para estas dúas linguas en

contacto e intercambio habitual recíproco. Merece unha *Medalla Castelao* e ben merecía no momento da edición un Premio Nacional de Cultura en Madrid. Indispensable, por exemplo, para tradutores de películas.

10. Falar unha lingua tamén require coñecemento das imaxes desa lingua

Falar galego e falar castelán, polo tanto, non é só cuestión de fonética, morfoloxía, sintaxe e léxico. Galego e castelán tamén son (e de maneira esencial) un repertorio riquísimo de imaxes propias (moitas veces exclusivas) de cada unha das dúas linguas. A fraseoloxía é o imaxinario esencial dun pobo: neste caso, a fraseoloxía galega é o imaxinario mínimo e esencial do pobo galego como a fraseoloxía castelá é o imaxinario mínimo e esencial do pobo que fala castelán. Se a persoa que vai abrir este dicionario proba antes a dicir directamente con palabras castelás 20 ditos galegos (coma o referido *¡Vaiche boa!*) verá que o simétrico **Te va buena!* non funciona en castelán; verá incluso que lle dará a risa: é dicir, que é ridículo. Fóra de Galicia preguntariánlle enfaticamente *¿Qué dices?* Iso significa que nesa fórmula *¡Vaiche boa!* hai algo asimétrico exclusivo e patrimonial: algo que non se entende na outra lingua, con ser unha lingua próxima. Se a tradución literal de *¡Vaiche boa!* non funciona en castelán, probe a repeti-la experiencia en dirección contraria, poñendo literalmente en galego expresións castelás (como *vino de solera*), e verá que, na maior parte dos casos, a tradución literal tamén produciría risa por disparatada. O sentido figurado de moitos fraseoloxismos produce cortocircuitos na comunicación, cando o que os escoita non sabe que son de uso figurado. Unha vez máis, aí percíbese que a imaxe tamén é patrimonial. Por iso a fraseoloxía acaba sendo asunto esencial da lingua, como o son a gramática e o léxico.

Unha lingua, polo tanto, non é só léxico e gramática: tamén é un **repertorio de imaxes identificadoras**. Por iso este *DF GC CG-2020* vai ó fondo da cuestión e **confronta imaxes con significados**. Con frecuencia o mesmo concepto cada lingua exprésao con imaxes propias e exclusivas: así, tendo en conta que a cuncha do mexillón é negra, en galego podemos dicir, que alguén ten o pelo *negro coma un mexillón*, que en castelán sería pelo *negro como ala de cuervo* ou *como el carbón*. Por iso, falando o galego, ocasionalmente pode provocar estrañeza ou risa que alguén use a tradución literal dunha imaxe castelá, como *poner pies en pared* (que sería en galego *poñerse teso*, (*poñer*) *man dura*) ou que alguén adapte literalmente ó galego *caer en el garlito* (o *garlito* en castelán é unha especie de nasa) que en galego estaría mellor como *caer na gateira*.

Insisto en que moitas veces o mesmo concepto exprésase con imaxes diferentes en cada lingua. Por iso, aínda que sabemos que **unha lingua é un léxico e mais unha gramática**, hoxe temos conciencia de que **tamén é un repertorio de imaxes fixadas** na memoria activa dos falantes. Esa é a razón de que nazan dicionarios fraseolóxicos coma este.

E quero dicir que ata onde eu cheguei na lectura contrastiva das dúas fraseoloxías neste *Diccionario* só vin equivalencias semánticas sólidas, atinadas e luminosas que, en non poucos casos, sorprenden pola **distancia imáxica** que hai entre as imaxes dos fraseoloxismos de cada lingua. Isto é indicio de moita meditación.

11. Para unha valoración final

O cambio de milenio trouxo o froito de longos e silenciosos traballos anteriores, que se concretaron no ano 2000, no 2001, no 2008 e no 2020:

- Colectivo Manuel Leiras Pulpeiro. (2000). *Dicionario fraseolóxico galego. Unha achega desde o galego vivo*. Dirección, ordenación e introdución: R. A. Martínez Seixo. A Nosa Terra; 207 páxs.
- Pena, X. A. (2001). *Diccionario Cumio de expresions e frases feitas: castelán-galego*. Edicións do Cumio; XXX + 927 páxs.
- López Taboada, C. e Soto Arias, M.ª R. (2008). *Dicionario de Fraseoloxía Galega*. Xerais; XIX+650 páxs.
- López Taboada, C. e Soto Arias, M.ª R. (2020). *Dicionario de fraseoloxía galego-castelán castelán-galego*. Xerais; XVI+1190 páxs.´

Simultaneamente outras persoas traballaban na incorporación da fraseoloxía e da paremioloxía galegas á didáctica da lingua galega e desta preocupación son froito as dúas seguintes obras:

- Losada Aldrey, M.ª C.; Cid Fernández, A.; Fernández Carballido, X. e Corujo Martínez, E. (2016). *Para dar trela. Manual práctico de fraseoloxía galega*; 292 páxs. [<http://cirp.gal/publicacions/pub-0432.html>].
- Iglesias González, X. (2019). *Coa palabra na boca. Suxestións para traballar con refráns nas aulas*. Ilustración: J. M. Castro Méndez; Revisión lingüística: S. Villar Aira. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades; 207 páxs. [https://www.cirp.gal/pub/docs/frase/coa_palabra_na_boca.pdf].

Estas seis obras, cada unha no seu ámbito, son valiosas e providenciais para a lingua galega, para a lingua castelá e para a didáctica das dúas linguas. E mostran que aquel *I Coloquio Galego de Fraseoloxía* de 1997 foi aglutinador e estimulante para entre todos facermos máis visible e máis operativa a fraseoloxía e a paremioloxía galega, para facer máis operativa a nosa lingua galega, independentemente da ubicación institucional e lingüística das investigadoras e dos investigadores. E, aínda que as dúas fraseólogas, autoras deste **DF GC CG 2020**, son membros do Consello destes *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, insisto en que este dicionario fraseolóxico bilingüe e bidireccional é froito de saberes e de esforzos persoais e empresariais realizados fóra do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Esta sinerxía de diferentes é precisamente o que enriquece tamén os *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, obra de máis de 200 investigadores de 26 países, unidos nunha canle de fraseoloxía interlingüística. Espero que algún día o *Tesouro Fraseolóxico e Paremiolóxico Galego* (TFG e TPG respectivamente) en proceso no Centro Ramón Piñeiro poida ve-la luz en formato electrónico e en acceso libre, porque será outra ferramenta que consolide este **DF GC CG 2020** impreso que comento.

Quedamos admirados no ano 2008 cando atopamos nas librerías o *Dicionario de Fraseoloxía Galega*, marabilloso agasallo destas dúas fraseógrafas para cantos amámo-la riqueza fraseolóxica dos nosos pais, nais, parentes, veciños e desta patria constituída esencialmente por unha xente que vive, traballa e soña nesta lingua nun territorio

farturento, pero que nada nos dá sen esforzo. Quedamos admirados do traballo de idear, documentar, redactar e corrixir aquela obra que só é frecuente que teñan as chamadas *linguas de Estado*. Admiración e gratitude que se multiplicou no ano 2020 con estoutro *Dicionario de fraseoloxía galego-castelán castelán-galego*, agora bilingüe reversible, que xa non hai diñeiro que o pague, polo esforzo documental e pola meditación e intelixencia que puxeron en cada liña ata conseguiren unha obra chea de equivalencias luminosas entre os fraseoloxismos galegos e os fraseoloxismos casteláns e viceversa.

Estoutro dicionario é unha *ferramenta* azosa para xornalistas, escritores, profesores, tradutores e para simples falantes que, cando temos unha dúbida ou curiosidade fraseolóxica, comprobamos aquí que alguén xa meditou por todos nós ese asunto e para todos nós resolveu moi variadas dúbidas fraseolóxicas á hora de escribirmos e mesmo de falarmos. As nosas fraseógrafas, Carme e M.ª Rosario, xa o pensaron todo por nós e antes de nós. Este libro ten traballo e brillantez, dúas calidades que non sempre van pola man. Quero insistir en que o Ensino Medio (no que elas traballaron sempre) non está pensado nin reserva tempo laboral para que profesoras e profesores redacten libros de XX + 650 páxinas (coma o *DFG-2008*) ou de XVI + 1190 páxinas, coma este (*DF GC CG-2020*), que cheguen ó mercado e que, como se di comercialmente, *funcionen*, é dicir, que se vendan coma os libros dos profesionais da publicación. Quedeí feliz cando puiden ter este dicionario nas mans. Feliz, porque agora, con el na man, xa é moito máis seguro e máis rápido traducir unha película de cine, unha serie de TV, unha novela ou un atestado xudicial. Esta obra e os dous anteriores dicionarios fraseolóxicos (o bilingüe castelán galego de Xosé Antonio Pena Romay e o monolingüe das mesmas autoras) forman parte esencial da fraseografía galega e danlle vida a estes *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, abertos a tódalas fraseoloxías do mundo.

11.1. A fraseoloxía na didáctica da lingua galega e da lingua castelá

Se eu hoxe fose profesor de lingua galega, levaría tódolos días media ducia de entradas deste dicionario para abri-la clase, escolleitas por materias (hai volume) ou por dificultade gramatical (tamén hai variedade) e propoñeríalles ós alumnos que desen a súa persoal tradución á outra lingua. A selección de textos xoga moito na motivación dos alumnos, fai a clase interesante e nun curso poderíanse ter 650 fraseoloxismos galegos e casteláns ben perfilados, ben contrastados e ben asentados na mente dos estudantes. Alumnas e alumnos aprenderían a ve-la riqueza que eles teñen na fala das súas avoas e das súas nais; incluso da xente máis pobre da súa contorna. Aprenderían a ver que a norma da lingua ten as raíces na propia casa deles. Non sería pouco proveito sumando, como mínimo, os anos da educación secundaria. Esta didáctica producirá amor á lingua; téñano presente.

Lembremos que unha das autoras deste *DF GC CG-2020*, Carme López Taboada, empezou os seus traballos fraseolóxicos precisamente pola utilidade didáctica coa obra LÓPEZ TABOADA, C. (1995a): *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica*. Galinova: A Coruña; 278 páxs.

E nunca me cansarei de chama-la atención sobre o atractivo das imaxes fraseolóxicas, que poñen sempre unha pinga de color ou de humor na expresión. Convido a quen lea

isto a entrar na amena sección fraseolóxica que mantén na internet o fraseógrafo que nos deu o primeiro dicionario fraseolóxico bilingüe castelán-galego (Xosé A. Pena Romay) [<https://www.galiciainconfidencial.com/tema/fraseoloxa>]. Convido a repasar tamén os pés dos debuxos humorísticos de Castelao ou os do Carrabouxo. A fraseoloxía e a paremioloxía son un tesouro estético e un utilísimo recurso expresivo. Estou convencido de que nos próximos decenios ampliarán a súa presenza na didáctica das linguas, como xa acontece en Galicia.

11.2. Felicidade final

Este *Dicionario* fraseolóxico bilingüe forma parte das cousas, que non se poden medir nin pagar, pero que fan grande un País e que ennobrecen para sempre unha lingua. Os que nacemos nunha atmosfera de banalización e de afogamento institucional da lingua galega sentímonos especialmente felices, vendo agora, próximos ós oitenta anos, esta nosa lingua proletaria dotada das mellores ferramentas, que ata agora, como dixeran, só tiñan as linguas de Estado.

Que as autoras eran dúas profesoras intelixentes e dinámicas e que sintonizaban coa fraseoloxía xa o sabíamos, porque as dúas (Carme López Taboada e M.^a do Rosario Soto Arias) xa participaron do 15 ao 20 de setembro de 1997 no *I Coloquio Galego de Fraseoloxía*, que nos permitiu escoitar en Compostela unha embaixada dos mellores fraseólogos procedentes de Rusia, de Alemaña, de Francia, de Inglaterra, de Portugal, de Colombia, de Cuba e das catro linguas de España. As actas están dispoñibles en acceso libre na seguinte ligazón: http://www.cirp.es/pub/docs/frase/actas_coloquio_frase.pdf. Nese Coloquio internacional a profesora Soto Arias presentou un informe titulado «A fraseoloxía no ámbito non universitario» (1997, pp. 283-287).

E, cando o Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades puxo en marcha un proxecto de fraseoloxía galega, cun medio de publicación propio (*Cadernos de Fraseoloxía Galega*), pero aberto a tódalas fraseoloxías do mundo, as dúas autoras xa traballaban neste eido (como dixeran no apartado 8) e forman parte do Consello desta revista. M.^a do Rosario Soto Arias, en poucos anos, entregou para publicación un magnífico traballo que, con título modesto, se denominaba *Achegas a un dicionario de refráns galego-castelán, castelán galego*, que mereceu ser un número monográfico dos *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 3 (2003); 347 páxs.; dispoñible en <https://www.cirp.gal/publicacions/pub-0140.html>.

As súas dúas obras conxuntas, o *DFG 2008* e o *DF GC CG-2020* (sobre todo, a segunda), son unha proeza intelectual, porque cada fraseoloxismo dunha lingua require moito tempo de meditación no contido semántico que está debaixo da imaxe e sobre os posibles usos na conversa ata darlle atopado un irmán xemelgo na fraseoloxía da outra lingua.

Coma nas competicións olímpicas de salto, o listón fórono situando cada vez máis alto. E neste segundo desafío afrontaron supera-lo *Dicionario de Fraseoloxía Galega* coa parella bilingüe *galego castelán* e *castelán galego*. Isto é o que agora xa temos nas mans. Benia as nais e os pais que as trouxeron ó mundo neste País, moitas veces, desventurado pero afeito tamén a erguerse sempre.

11.3. Outra anécdota para pechamos este libro

Nos tempos, que eu acordei, nos que o latín era a lingua vehicular do ensino filosófico e teolóxico nos Seminarios, contábase que, en certa ocasión, no Seminario de Toledo, un seminarista de nome Ignacio Calvo cometera unha infracción importante e que os superiores, como correctivo, impuxéranlle o castigo de traduci-lo *Quixote* ó latín. Se o castigo for certo, a trasnada non debiera ser pequena. O alumno, que era vivo coma moitos rillotes, non se desmoralizou: cumpriu o castigo, pero abreviando a obra cervantina e, sobre todo, traducíndoa a ese híbrido humorístico de latín e castelán que chamamos *latín macarrónico* (un lingua inexistente que mestura palabras latinas e palabras castelás para lograr un efecto cómico) co que os seus superiores tiveron moito que rir e do que hai unha versión publicada en 1905¹⁰ e xa algunhas variantes orais. Este é o relato oral que circulaba e non sei se é histórico ou fantástico, pero o certo é que existe o relato oral e existe ese humorístico *Quixote* en presunto latín asinado por Ignacio Calvo. Aquel inicio do *Quixote* *En un lugar de la Mancha de cuyo nombre no quiero acordarme*, no *latín macarrónico* do seminarista infractor, soaba así: *In quodam loco manchego pro cuius nomine non volo calentare cascos...* O *acordarme* de Cervantes traducíao macarrónicamente como **calentare cascos*, inexistente en latín, pero que pretendía dicir, «quentar a cabeza». Todo o texto latino era máis ou menos así de disparatado¹¹ e así de cómico. Pecho esta nota marxinal e humorística dicindo que hai outra versión do *Quixote* en verdadeiro latín, obra de Antonio Peral Torres.¹²

Ben, pois este *Dicionario de fraseoloxía galego-castelán castelán galego*, de Carme López Taboada e de María Rosario Soto Arias, ten milleiros de receitas para que nin os galegos falemos en *castelán macarrónico* nin os casteláns nos falen en *galego macarrónico*. Un libro para que os topógrafos lingüísticos midan agora os lindeiros imáxicos das dúas linguas. Un libro para que corra polas Academias de Idiomas de toda España e, por fin, poida empezar a haber persoas de fóra de Galicia que queiran aprender ben os primores da nosa lingua. Un libro para que os especialistas noutras linguas nos acaben dando dicionarios fraseolóxicos galegos bilingües comparados a esas outras linguas. Non podo dicir que a metade do camiño estea xa andada, porque o que unha lingua X demanda na comparanza cunha lingua Y é distinto do que esa mesma lingua X vai demandar na comparanza cunha lingua Z, porque os imaxinarios das linguas son asimétricos. Pero,

¹⁰ *Historia Domini Quijoti Manchegui, traducta in latinem macarronicum per Ignatium Calvum, curam misae et ollae*. Madrid: Imp. del Asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús, 1905; segunda edición, 1922; reimpresso varias veces máis. [https://es.wikipedia.org/wiki/Ignacio_Calvo].

¹¹ En diferentes lugares da internet podemos ler longos fragmentos dese *Quixote* nese latín remedado e disparatado de Ignacio Calvo (que figura se-lo primeiro “tradutor”). Pero tamén podemos ve-lo mesmo texto cervantino traducido ó latín con outra dignidade, debido a Antonio Peral Torres (1922-2000), un sacerdote poliglota de maior e mellor formación latina. Os enlaces na internet son, respectivamente: https://cvc.cervantes.es/trujaman/antiores/abril_05/04042005.htm e, sobre todo, estoutro: <https://oporteteditores.com/el-traductor-traducido-o-alguacil-alguacilado-ii/> Neste segundo enlace compáranse o texto da anécdota inicial cunha alternativa redactada xa nun latín case correcto.

¹² A CERVANTES SAAVEDRA, Michael (1547-1616) (1998): *Historia domini Quixoti a Manica*. Versio latina ab Antonio Peral Torres. Centro de Estudios Cervantinos; 714 p. ISBN 84-88333-24-2.

consultando este libro, parece verosímil que unha parte importante dese camiño estea xa andada. Ou, como dicía, nestes casos, miña nai, *Sobre un ovo pon a galiña*.

12. Referencias bibliográficas:

- Calvo, I. (1905). *Historia Domini Quijoti Manchegui, traducta in latinem macarronicum per Ignatium Calvum, curam misae et ollae*. Imp. del Asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús.
- Colectivo Manuel Leiras Pulpeiro (2000): *Dicionario fraseolóxico galego. Unha achega desde o galego vivo*. Dirección, ordenación e introdución: R. A. Martínez Seixo. A Nosa Terra.
- Feixó Cid, X. (coord.); Mera Herbello, H.; Rodríguez Alonso, M. e Rodríguez Barcia, M. (2007). *Dicionario fraseolóxico castelán-galego e de correspondencias galego-castelán Século 21*. Galaxia / Edicións do Cumio.
- García Barros, M. (1972). *Aventuras de Alberte Quiñoi*. Edicións Castrelos.
- López Taboada, C. (1995a). *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica*. Galinova.
- (1995b). *Do falar e do escribir*. Fontel.
- López Taboada, C. e Soto Arias, M.ª R. (2008). *Dicionario de Fraseoloxía Galega*. Xerais.
- (2020). *Dicionario de fraseoloxía galego-castelán castelán-galego*. Xerais.
- Mokienko, V. (2000a/1986). *As imaxes da lingua rusa. Ensaíos históricos, etimolóxicos e etnolingüísticos sobre fraseoloxía*. [Trad. E. Lossik]. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <http://cirp.gal/publicacions/pub-0053.html>.
- (2000b/1989). *Fraseoloxía eslava. Manual universitario para a especialidade de lingua e literatura rusas*. [Trad. E. Guerbek]. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <https://www.cirp.gal/publicacions/pub-0052.html>.
- Pena, X. A. (2001). *Diccionario Cumio de expresions e frases feitas: castelán-galego*. Edicións do Cumio.
- Soto Arias, M.ª R. (1997). A fraseoloxía no ámbito non universitario (pp. 283-287). En X. Ferro Ruibal (coord.), *Actas do I Coloquio Galego de Fraseoloxía. 1997*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <https://www.cirp.gal/publicacions/pub-0030.html>.
- (2003). Achegas a un dicionario de refráns galego-castelán castelán-galego. *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 3. Dispoñible en <http://cirp.gal/publicacions/pub-0140.html>.

Xesús Ferro Ruibal

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

<https://orcid.org/0000-0002-3516-2814>

ferro.ruibal@gmail.com

